

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ «ПОЛТАВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу

Форма навчання денна
(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри Г.П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)

« » 20 p.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Розвиток історико-культурного туризму у міських агломераціях»

зі спеціальності 242 Туризм освітня програма «Туризм»

Виконавець роботи Кияшко Владислав Володимирович
(ПІБ)

(підпис, дата)

Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент Дробиш
Людмила Володимирівна
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис, дата)

Полтава - 2021

Зміст

	Стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	6
1.1 Історико-культурний туризм: сутність та значення.....	6
1.2 Характеристика історико-культурного туризму в міських агломераціях України	13
1.3 Економіко-правове забезпечення розвитку історико-культурного туризму	19
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ У М. ОДЕСА	24
2.1 Характеристика історико-культурної спадщини.....	24
2.2 Інфраструктурне забезпечення розвитку історико-культурного туризму	49
2.3 Оцінка стану розвитку історико-культурного туризму в міській агломерації.....	54
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ М. ОДЕСА	61
3.1 Перспективи розвитку історико-культурного туризму.....	61
3.2 Використання історико-культурної спадщини м. Одеса у формуванні територіального туристичного продукту	66
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	72
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	79

ВСТУП

Останнім часом багато людей вважає за краще подорожувати не тільки з метою інтересу пізнання природних особливостей або оздоровлення, а й за ради можливості ознайомитися з історичними пам'ятками. І в зв'язку з цим все більшої популярності набуває історико-культурний туризм. Зростання його популярності пов'язаний з модою на українську культуру та історію в цілому, оскільки історико-культурний туризм є одним з найбільш цікавих і корисних для особистісного розвитку видів туризму. Він приваблює не тільки історичним підґрунтя, а й цікавими екскурсіями, а також можливістю повноцінно зануритись у культурний пласт сучасної України і не тільки. Культурний туризм охоплює собою відвідини історичних, культурних або географічних визначних пам'яток. Культурний туризм є найпопулярнішим і наймасовішим видом туризму. Основна мета таких подорожей — ознайомлення з туристськими визначними пам'ятками (пам'ятниками історії, архітектури, мистецтва; природними та етнічними особливостями; сучасним життям народу тощо).

Рівень історико-культурного розвитку використовується також для створення сприятливого іміджу певного регіону на туристичному ринку. Елементи культури можуть бути каналами поширення інформації про туристські можливості регіону. Успіх розвитку туризму залежить не тільки від матеріально-технічної бази, але і від унікальності державної історико-культурної спадщини.

Історико-культурний туризм є важливим об'єктом вивчення, так як він є істотним об'єктом світового господарства. За останні десятиліття міжнародні туристські зв'язки стали складовою частиною соціально-економічних відносин світового співтовариства. У зв'язку з цим величезне значення має процес вивчення туризму як науки.

Культурна спадщина набуває значення нового чинника економічного й

духовного життя багатьох територій, є потужним ресурсом збалансованого розвитку суспільства, виконуючи в сучасному суспільстві безліч функцій, зокрема: політичну, економічну, соціальну й духовну.

Великим історико-культурним потенціалом володіє Одеська область. На основі даної області проведено аналіз розвитку історико-культурного туризму. Надано характеристику передумовам формування історико-культурного туризму, а також розглянуто проблематику розвитку даного виду туризму у регіоні.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи визначена тим, що сучасні туристи на сьогоднішній день все більше віддають перевагу історико-культурному туризму. Але не всі володіють знаннями про позитивну роль впливу історико-культурного туризму на ментальне здоров'я людини. До того ж, крім позитивного впливу на організм, турист отримує незабутні враження, подорожуючи по унікальним історичним місцям, пам'ятках власної або іншої країни, набуваючи знання про життя, культуру народів відвідуваних країн.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка та обґрунтування практичних рекомендацій, спрямованих на виявлення організаційних можливостей розвитку історико-культурного туризму на прикладі міста Одеса та Одеської області.

Завданнями даного дослідження є:

- з'ясування сутності та особливостей розвитку історико-культурного туризму;
- вивчення послуг історико-культурного туризму, що надаються в міських агломераціях;
- дослідження економіко-правового забезпечення розвитку історико-культурного туризму;
- дослідження інфраструктурного забезпечення історико-культурного туризму;
- оцінка стану розвитку історико-культурного туризму в міській агломерації;
- дослідження використання історико-культурної спадщини м. Одеса;
- обґрунтування основних рекомендацій, спрямованих на підвищення

ефективності організації історико-культурного туризму в міській агломерації.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення розвитку історико-культурного туризму в міських агломераціях.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і практичних питань, пов'язаних з розвитком історико-культурного туризму в Одеському регіоні.

Інформаційну базу склали нормативно-правові документи України що до розвитку туризму, наукові публікації та монографічні видання вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали наукових конференцій, інформація Всесвітній туристичній організації, Управління культури і туризму Одеської обласної державної адміністрації, дані інтернет ресурсів.

Результати досліджень оприлюднювалися під час роботи кафедрального круглого столу студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2020» (грудень 2020 р. ПУЕТ). Опубліковано тези на тему «Інфраструктурне забезпечення розвитку історико-культурного туризму в Одеському регіоні».

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, переліку інформаційних джерел (42 найменувань). Робота викладена на 71 сторінках машинописного тексту (без інформаційних джерел), вміщує 8 таблиць, 4 рисунки і фото 25.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1 Історико-культурний туризм: сутність та значення

Туризм – найкращий спосіб знайомства з культурою та історією інших держав і регіонів. Гуманітарне значення туризму полягає у використанні його можливостей для розвитку особистості, її творчого потенціалу, розширення горизонту знань. Поривання до розуміння завжди було невід'ємною рисою людини. Поєднання відпочинку з пізнанням історії та культури соціуму – одне із важливих завдань, яке повною мірою вирішує туризм. Побачити світ на власні очі, відчувати його – це невід'ємні частини відновної функції туризму, які несуть в собі великий творчий потенціал. Пізнання культури та історії країни, її народу, збагачує внутрішній духовний світ.

У присвяченій культурному туризму колективної монографії Г. Річардс уважно досліджує процес, який позначає як «конвергенція туризму і культури». При цьому в своєму визначенні поняття «культурний туризм» він точний і короткий: «пересування людей до культурних пам'яток, віддаленим від їх звичайного місця проживання, з метою отримання нової інформації і досвіду для задоволення своїх культурних потреб» [68].

В умовах глобалізації у культурного туризму як провідної субгалузі туризму з'являються нові функції. Він розглядається вже не тільки як різновид туристичної діяльності, а й важливий механізм управління міжкультурним діалогом народів в світі, що глобалізується та є ефективним способом реалізації принципів соціального партнерства на рівні різних суб'єктів взаємодії.

Історія та культура є фундаментальними для процесу розвитку, збереження, зміцнення суверенітету, незалежності і самобутності народу.

Ідентичність шляхів еволюції культури і мистецтва визначила спільність нових методів підходу до подальшого розвитку туризму. У більшості країн світу відбувається процес націоналізації культури і туризму, які мають невід’ємну роль у житті суспільства. Самосвідомість і пізнання світу навколо, розвиток особистості і досягнення цілей неможливі без здобуття знань в області культури[19].

Об’єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов’язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об’єкти (об’єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об’єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [44].

Культурна спадщина будь-якої країни становлять не тільки твори музикантів, художників, праці вчених і письменників, але й нематеріальні надбання, що включає фольклор, фестивалі, релігійне паломництво, народні промисли тощо.

Політику в сфері спадщини можна розуміти як систему складної інтерактивної взаємодії різних інституцій та індивідуумів: організацій глобального, національного і регіонального рівнів урядів, державних організацій і організацій третього сектора, навчальних закладів, науковців і фахівців у сфері спадщини, просто «споживачів спадщини» (відвідувачів музеїв, туристів та ін.), в результаті якої визначається сама суть поняття спадщини, а також стратегія і тактика в його відношенні.

Менеджмент в сфері спадщини, або як його часто називають, менеджмент культурних ресурсів, поняття швидше технологічне, воно також включає в себе елементи стратегії і тактики, але відноситься, як правило, до діяльності урядових організацій різного рівня.

Давно став незалежним такий вид туризму, як культурно-пізнавальний. Його основним ресурсом є історико-культурний потенціал країни, що включає все соціально-культурне середовище з звичаями, традиціями і обрядами, особливостями побутової та господарської діяльності. Мінімальний потенціал для пізнавального туризму може дати будь-яка місцевість, але для його пришвидшеного розвитку потрібна певна концентрація об'єктів культурно-історичної спадщини, серед яких виділяють[19]:

- археології пам'ятники;
- цивільну архітектуру;
- сільські поселення;
- культурову архітектуру;
- пам'ятки ландшафтної архітектури;
- історичні міста;
- музеї, театри, фестивалі;
- соціокультурну інфраструктуру;
- об'єкти етнографії, центри прикладного мистецтва;
- виставкова діяльність.

Особливості історико-культурних ресурсів різних регіонів світу все частіше спонукають людей до нових подорожей. Об'єкти туризму сприяють духовному збагаченню туристів, розширенню кругозору. Культура усіх віків є одним з основних елементів туристичного інтересу до певних територій.

Пізнавальний туризм охоплює всі аспекти, за допомогою яких людина дізнається про культуру, історію і життя народу. Туризм, таким чином, є важливим засобом створення культурних каталізаторів для міжнародного співробітництва між країнами.

Розвиток історико-культурних чинників всередині регіону є способом розширення ресурсів для залучення фінансових і туристичних потоків. У багатьох країнах туризм вже включений в політику культурних та

міжкультурних відносин.

Рівень історико-культурного розвитку використовується також для створення сприятливого іміджу певного регіону на туристичному ринку. Елементи культури можуть бути каналами поширення інформації про туристські можливості регіону. Успіх розвитку туризму залежить не тільки від матеріально-технічної бази, але і від унікальності державної історико-культурної спадщини.

Об'єкти спадщини повинні бути представлені творчо та інноваційно. Науково-технічний прогрес вплинув на сферу туризму: продукція однієї країни практично не відрізняється від продукції іншої держави. Але в історії і культурі однаковість неприпустима. Регіон, який бажає стати популярним туристичним напрямком, повинен володіти унікальними історико-культурними комплексами і просувати їх на туристичний ринок.

Важливою характеристикою історико-культурного комплексу є стабільність його відповідності ціннісним критеріям, сформованим у населення. Цей фактор пов'язаний з довготривалістю інтересу туристів до конкретного культурного об'єкту. Зберігається стабільність інтересу туристів до таких об'єктів світової культурної спадщини, як єгипетські піраміди, антична архітектура. Тому одним з основних завдань організаторів туризму є не тільки створення історико-культурного комплексу для туризму, але і збереження його на досить тривалий період[19].

Не дивлячись на те, що будь-яку інформацію можна отримати з книжок, художніх творів та інших джерел, неплинним залишається одне: «Краще один раз побачити, ніж сто разів почути». Тому регіон, зацікавлений в залученні відвідувачів та розширенні туристичних потоків, повинен стратегічно планувати і розвивати спеціальні програми і системи заходів, що сприяють підвищенню інтересу до історії і культури регіону та дозволить розраховувати на залучення нових туристів.

Різні області туристичного впливу здатні надати мотивацію до подорожі і

інтерес до туристського напрямку. Важливими перемінними, що впливають на інтенсивність туристичного напрямку для різних груп туристів – це його культурні та соціальні особливості. Найбільший інтерес потенційних туристів викликають певні підрозділи культури: мистецтво, наука, релігія, історія.

Образотворче мистецтво – один з найважливіших підрозділів культури, здатний сформувати основний мотив до туристичної стимуляції. Його посилення пов'язано з тенденцією влаштовувати виставки на відомих курортах твори образотворчого мистецтва з метою ознайомлення туристів з культурою регіону.

Також популярність мають фестивалі. Вони широко представляють різноманітність елементів та видів національного образотворчого мистецтва.

Музичне та хореографічне мистецтво. Музичний потенціал регіону є одним з важливих елементів культури. У багатьох країнах світу музичне мистецтво виступає як основний спосіб залучення туристичних потоків. Відомі музичні фестивалі постійно збирають велику кількість учасників. Багато курортів знайомлять туристів з національною музикою під час розважальних заходів, на вечірках і концертах. Продаж дисків з музикою поширена в більшості туристичних регіонів, служать прекрасним засобом понурення туристів з культурою народу.

Народна хореографія – виразний елемент національної культури. Практично кожен регіон має свій особливий танець, або хореографічний обряд. Знайомство відвідувачів з танцями може проходити під час шоу, на фольклорних вечорах, або на розважальних програмах.

Туристичний регіон повинен пропонувати туристам широкий спектр сувенірів. Сувеніри – найпростіша і доступна згадка про країну. Однак сувенір зроблений не в місці відвідування, а в інших регіонах, втрачає для туриста свою актуальність.

Всі види сувенірів, а також інші необхідні туристу товари, повинні бути доступні і розповсюджені в магазинах та інших торгових точках. Турист має

бути замотивований до витрати грошей під час подорожі, і тому туристські товари повинні бути ходовими і мати попит у туристів. У деяких туристських центрах створюються спеціальні точки в національному стилі, де майстри виготовляють вироби в присутності відвідувачів. Це є своєрідною пам'яткою про регіон. Історія культурного потенціалу регіону виражений в його історичній спадщині.

Більшість напрямків туризму відносяться до історії регіону як до мотиву для залучення нових туристів. Наявність унікальних історичних об'єктів та їх зосередженість на певній території може зумовити успішний розвиток туристичного регіону. Знайомство з історією та історичними пам'ятками – найсильніший спонукальний туристський фактор. Історико-культурна спадщина – сукупність об'єктів і явищ матеріальної і духовної творчості людей, що мають певне значення в історії кожної соціальної ланки.

Як пише в зв'язку з цим сербська дослідниця М. Драгічевіч-Шешич «культурний туризм як» подорож в історію »особливо розвинений в тих країнах, в яких підкреслюються цінності культурно-історичних традицій, а також там, де приділяється велика увага розвитку національної самосвідомості, особливо серед малих народів, що борються проти культурної асиміляції. У цьому сенсі для історії туризму дуже важливим був час ХІХ століття, коли пробуджувалася національна самосвідомість в Європі, коли з цим зв'язувалися подорожі, екскурсії, паломництва. З іншого боку, культурний туризм використовує тягу людей до знайомства з «іншими» – іншими звичаями і культурою, бажання порівняти побачене з положенням в цій області в своїй країні. Туристичні агентства (особливо в деяких країнах Європи) організовують для своїх клієнтів специфічні поїздки в інші країни, роблячи для них з цього своєрідну культурно-історичну подію. Для любителів історії зіткнення з місцями тих чи інших історичних подій, ознайомлення з документами і експонатами в музеях і т.д. дійсно є великою подією »[16].

Реалії останніх років роблять історико-культурну спадщину дедалі помітнішим і популярнішим явищем в економічному становленні регіону. Історична спадщина потребує просування на туристичний ринок. Тому міжнародні та державні туристичні організації повинні займатися поширенням інформації про потенціал регіонів та місцевості. Потрібно проводити культурні заходи, традиційні для місць туристичного наповнення, здатні зацікавити туристів з різних куточків світу.

Таким чином, культура регіону здатна викликати у потенційних туристів найсильніший спонукальний мотив до подорожі. Тому збереження історико-культурної спадщини та її раціональне використання мають визначальне значення для сталого залучення туристичних потоків і збереження популярності конкретного туристського напрямку.

Провідну роль в стандартизації всесвітньої культурної і туристичної діяльності відіграють ЮНЕСКО та СОТ. Проведені цими міжнародними організаціями генеральні асамблеї, конференції, в яких беруть участь представники туристичної діяльності всіх країн світу, є провідним механізмом міжнародної співпраці, а прийняті ними рішення – основою для розробки практичних рекомендацій на національному рівні.

Культурний туризм не тільки стимулює дохідність регіону, але дає місцевому населенню підставу популяризувати свою культурну спадщиною і надає можливості ділитися нею з іншими відвідувачами їх батьківщини. Якщо в суспільстві це буде враховуватись, то з'явиться можливість створити систему раціонального використання історико-культурних ресурсів для туризму.

Таким чином, щоби у повній мірі усвідомити важливість ролі історико-культурного туризму у розвитку міських агломерацій необхідно звернутися до детальної характеристики даної сфери, з подальшим розглядом її ресурсів та історії формування.

1.2 Характеристика історико-культурного туризму в міських агломераціях України

Історико-культурні ресурси включають: археологічні, архітектурні пам'ятки, історичні, предмети матеріальної культури (побутові предмети, вироби народних промислів, одяг, знаряддя праці, національну кухню тощо.); елементи ментальної культури (фольклор, народні традиції, образотворче мистецтво, та ін.); етнографічні особливості території. До цієї групи ресурсів відносять також музеї, театри, виставки, тощо[53].

Україна має мальовничі природні ландшафти, унікальну історикоетнокультурну спадщину, самобутній побут та традиції. Усі ці фактори сприяють розвитку туристичної діяльності. Але при цьому існують серед інших такі проблеми, як створення позитивного образу регіону як туристичного продукту, активізація просування регіонального туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках туристичних послуг.

Відпочиваючи в Україні, туристи знайомляться з історією і культурою народів які здавна заселяли його територію. Найвизначніші історико-культурні пам'ятки знаходяться у містах Києві, Львові, Одесі, Чернігові, Кам'янець - Подільському. Велика кількість пам'яток археології зосереджена в південній частині України. Цікавими для туризму є розкопки античних міст Пантікапея, Тіри, Ольвії, Херсонеса, а також музеї археологічного напрямку в Одесі, Керчі та Києві.

Багату історико-культурна спадщина представляють, зокрема, музейні комплекси світового (за класифікацією ЮНЕСКО) значення в Києві – Києво-Печерський національний історико-культурний заповідник та Національний заповідник «Софія Київська», а також Андріївська та Кирилівська церкви, пам'ятники історії.

Великий інтерес у туристів викликають пам'ятки архітектури різних епох і стилів[2]:

- пам'ятники Київської Русі (X-XII ст.) - в Києві, Чернігові, Каневі, Овручі, Володимирі-Волинському;
- пам'ятники оборонної архітектури – фортеці в Луцьку, Кам'янець-Подільському, Хотині, Білгороді-Дністровському, Ужгороді, Мукачеві;
- палацові комплекси в Криму, на Львівщині, і Чернігівщині;
- пам'ятники цивільної архітектури в Києві, Львові, Харкові, Полтаві, Чернівцях, Ужгороді;
- пам'ятники дерев'яної культової та цивільної архітектури в Карпатах.

Стильовим багатством і різноманітністю відрізняються пам'ятники України. Під охороною держави перебуває понад 15,6 тис. Пам'яток містобудування та архітектури.

Хронологічний діапазон архітектурних пам'яток України дуже широкий. Залишки найдавніших з них на місці стародавніх грецьких колоній збереглися в Північному Причорномор'ї (Ольвія, Херсонес, Пантікапей та ін.).

Будівництво Стародавній Русі починається в X столітті. Основним типом кам'яних споруд того часу були впізнавані для кожного, в сьогоденні, туристичні об'єкти. Дослідження давньоруських пам'яток, що збереглися до нашого часу, дозволяє виділити декілька періодів в розвитку архітектури Київської Русі[2].

Перший етап (I пол. XI ст.) Пам'ятники, що збереглися лише частково. Це Софійський собор і Золоті ворота в Києві, Спаський собор у Чернігові.

В другому етапі (XI початок XII ст.) характерні церква Спаса на Берестові, Троїцька надбрамна церква в Києво-Печерській Лаврі, Михайлівський собор у Видубицькому монастирі. Успенський собор.

Третій етап представлений давньоруським зодчеством. Для нього характерні Борисоглебський собор, Кирилівська церква в Києві, Юр'ївська (Успенська) церква в Каневі, церква Св. Василя в Овручі, Іллінської церква,

Успенський собор Єлецького монастиря, П'ятницька церква в Чернігові, Успенський собор у Володимирі-Волинському.

Ансамблі Києво-Печерської Лаври, Софійського монастиря і історичний центр Львова включені до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Перспективу включення в цей список мають історичні ансамблі Києва, Кам'янця-Подільського, Новгород-Сіверського, Чернігова[2].

В Україні 1399 міст і містечок та майже 8 тисяч сіл, що мають неповторну історико-культурну спадщину. Всього в країні 39 історичних міст, які стоять вже більше 1000 років, понад 500 міст віком у 900 років, а 5000 селищ мають 300-річну історію. 47 намасштабніших історико-архітектурних ансамблів мають державне значення, включаючи Києво-Печерську Лавру, могилу Т. Г. Шевченка, Софіївський собор в Києві, Херсонес, Давній Галич, Хортицю[2].

Україні налічується близько 6 тис. природних і 150 тис. історично-культурних пам'яток архітектури і не тільки. З цього числа 12 тис. Мають інтерес як туристсько-історичні об'єкти, але функціонують в такій ролі не більше половини даних об'єктів. В Україні існує 550 музеїв, в яких зберігається понад 9,9 млн. експонатів[2].

Важливою ланкою туристичних ресурсів є гомогенні ресурси, під якими розуміють культурно-історичні та природні комплекси, пов'язані з історичною спадщиною – як України, так і інших країн. До них можна віднести місця, в яких жили або перебували на Україні видатні представники інших держав - Я. Гашека, О. Бальзака, А. Рішельє, А. Міцкевича, Ф. Ліста, Х. Де Рібаса, У. Черчілля та інші[2].

Для забезпечення, збереження і ефективного використання природніх, рекреаційних та історико-культурних ресурсів регіону, своєрідною віссю якого є найбільша водна артерія країни – Дніпро-Славутич, для подальшого розвитку туристичної діяльності розроблені Національна система туристичних екскурсійних маршрутів під загальною назвою «Намисто Славутича»[13].

Ця система охоплює дванадцять областей України: Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Сумської, Херсонської, Черкаської, Чернігівської та м.Київ [13].

Відповідні напрямки замовних туристичних маршрутів визначено з урахуванням найважливіших доктрин історичного та культурного життя місцевого народу.

Розвиток ментальної культури українського народу відображають цінні культові споруди, які збереглися до наших днів: пам'ятки світового значення в м.Києві, чудові монастирські комплекси і окремі церковні споруди в Чернігові, Путивлі, Новгород-Сіверському, Новомосковську, Полтаві, Золотоноші та Густині.

Туристично-рекреаційний потенціал Лівобережної і Правобережної України, Карпатського регіону, складають єдиний унікальний туристичний комплекс країни.

До основних напрямів цього комплексу відносяться маршрути подорожей та екскурсій історико-краєзнавчої, військово-історичної, історико-архітектурної, літературно-мистецтвознавчої, природознавчої, а також релігієзнавчої тематики.

Туристичний бізнес, який розвивається в Україні, як на основі внутрішнього туризму, так і на основі в'їзного іноземного туризму, є стимулятором збільшення кількості робочих місць в галузях, а також на підприємствах інфраструктури туристичного бізнесу, стимулює розвиток не лише туристичної індустрії, а й ряду інших галузей невиробничої сфери.

Корисну інформацію про розвиток сфери туризму у окремих регіонах, та в Україні в цілому, можливо виділити по даним кількості підприємств туристичної діяльності, що підтримували свою діяльність у межах досліджуваного періоду. Данну інформацію та динаміку змін кількості суб'єктів туристичної діяльності можна відслідкувати у таблиці 1.2.1.

Таблиця 1.2.1

Кількість суб'єктів туристичної діяльності за регіонами України (за період 2017-2019 рр) [12]

Регіон	Роки			Відхилення			
	2017	2018	2019	Абсолютне (+;-)		Відносне, %	
				2019/2018	2019/2017	2019/2018	2019/2017
Вінницька	69	87	89	2	20	2,30	28,99
Волинська	66	74	96	22	30	29,73	45,45
Дніпропетровська	325	416	429	13	104	3,13	32,00
Донецька	42	93	96	3	54	3,23	128,57
Житомирська	47	63	68	5	21	7,94	44,68
Закарпатська	63	91	87	-4	24	-4,40	38,10
Запорізька	160	188	153	-35	-7	-18,62	-4,38
Івано-Франківська	105	128	124	-4	19	-3,13	18,10
Київська	116	217	231	14	115	6,45	99,14
Кіровоградська	43	54	72	18	29	33,33	67,44
Луганська	17	29	46	17	29	58,62	170,59
Львівська	282	342	420	78	138	22,81	48,94
Миколаївська	63	87	85	-2	22	-2,30	34,92
Одеська	264	270	292	22	28	8,15	10,61
Полтавська	93	155	150	-5	57	-3,23	61,29
Рівненська	60	93	116	23	56	24,73	93,33
Сумська	58	79	106	27	48	34,18	82,76
Тернопільська	45	63	94	31	49	49,21	108,89
Харківська	263	266	261	-5	-2	-1,88	-0,76
Херсонська	67	80	82	2	15	2,50	22,39
Хмельницька	90	89	88	-1	-2	-1,12	-2,22
Черкаська	92	101	112	11	20	10,89	21,74
Чернівецька	65	77	79	2	14	2,60	21,54
Чернігівська	51	58	58	0	7	0,00	13,73
м. Київ	923	1093	1230	137	307	12,53	33,26
Україна	3469	4293	4664	371	1195	8,64	34,45

Можна зробити висновок, що за даний період кількість суб'єктів туристичної діяльності поступово збільшувалась.

На території України за підтримки ЄС створюються системи туристичних

інформаційних центрів, в рамках програм технічної допомоги Twinning Projects. Загальною метою реалізації проекту є створення ефективної системи розповсюдження інформаційно-реklamних матеріалів через забезпечення функціонування мережі центрів туристичної інформації в регіонах.

За даними державної служби статистики за кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами можна помітити зміни в обсягах (Таблиця 1.2.2).

Таблиця 1.2.2

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму(2016-2019pp.) [12]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2016	2549606	35071	2060974	453561
2017	2806426	39605	2289854	476967
2018	4557447	75945	4024703	456799
2019	6132097	86840	5524866	520391

Можна сказати, що в останній час є тенденцію зростання інтересу до України та її регіонів зарубіжних туристів.

Отже, в даний момент Україна розвиває міжнародне туристичне співробітництво, співпрацюючи з Європейським Союзом, в рамках програми ТАСІС, проекту «Twinning». Відбувається переробка законодавства України в галузі туризму з поправками та іншими актами ЄС. Розвиток багатосторонньої співпраці з європейськими країнами і з провідними структурами і туристичними об'єднаннями робить Україну відкритою для міжнародного співробітництва.

Завдяки технологіям, сучасним економічним процесам відбувається швидке розростання регіональних і глобальних зв'язків. Регіони стають суб'єктами міжнародних відносин, відбувається переорієнтація їх економік.

1.3 Економіко-правове забезпечення розвитку історико-культурного туризму

У сучасному світі туризм став однією зі складових, що не тільки увійшла в наше повсякденне життя, але і тісно пов'язана практично з усіма сферами людської діяльності. В кінці 20 століття туризм став масовим, так як його популярність різко зросла в зв'язку з поліпшенням якості та рівня життя населення, а також за рахунок промислового зростання, зменшення тривалості робочого дня і збільшення часу відпочинку. Як зазначається в роботі Л.І Ахатова «сьогодні туризм стає невід'ємною частиною людського життя в більшій частині світу. У XX столітті він, без сумнівів, є феноменом світового масштабу» [4].

Кожна країна, в якій в тій чи іншій мірі присутні туристичні регіони, намагається представити на ринок послуг більшу кількість якісних турпродуктів, не тільки пляжного типу, а й культурно-пізнавального. Хочеться відзначити, що така тенденція простежується і в Україні, коли досить велика частина населення щорічно відправляється в подорожі за межі своєї країни, з цілями відпочити не тільки на пляжі, але і відвідати різні культурно-історичні пам'ятки, доторкнутися до історії на власні очі, де туристи стикаються з іншими уявленнями, традиціями, способом життя, релігіями. туризм в соціальному середовищі відіграє особливу роль, він сприяє взаємодії людей.

Охорона культурної спадщини – система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів

культурної спадщини [43].

Предмет охорони об'єкта культурної спадщини – характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою [43].

Величезний внесок у розробку поняття «туризм» внесли такі організації як ООН, Міжнародна асоціація наукових експертів в галузі туризму, Академія туризму в Монте-Карло. Надалі розглянутої проблеми приділялася увага на Конференції ООН по міжнародному туризму і подорожам (Рим, 1963) на якій дано рекомендації для визначення поняття «турист» або «тимчасовий відвідувач» для цілей міжнародної статистики, на конгресі Всесвітньої туристської організації (Маніла, 1986), Міжпарламентської конференції з туризму (Гаага, 1989), Конференції по статистиці туризму і подорожей Всесвітньої туристської організації (Оттава, 1991), всі ці організації прагнуть розробити більш повне і чітке визначення туризму з урахуванням геополітичної ситуації і інших сучасних тенденцій, що говорить про теоретичної і практичної значущості визначення туризму. У 1993 р Статистична комісія ООН прийняла ухвалу, схвалене World Tourism Organization (UNWTO) і широко використовується в міжнародній практиці. Відповідно до нього туризм охоплює діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища, протягом періоду, що не перевищує одного року підряд, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями. Основними цілями державного регулювання в галузі туризму є [46]:

- забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав;
- безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності та їх об'єднань, прав та законних

інтересів власників або користувачів земельних ділянок, будівель та споруд;

- збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини та довкілля, врахування державних і громадських інтересів при плануванні та забудові територій;
- створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, підтримка пріоритетних напрямів туристичної діяльності.

Регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції [46].

Відповідний виконавчий орган сільської, селищної, міської ради населеного пункту, занесеного до Списку історичних населених місць України, утворюється місцевою радою за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини [43].

Для підтримання охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, правильне використання, формування безпеки туристичної сфери, конституційних прав громадян, органами державної влади та місцевого самоврядування в межах їх повноважень затверджуються державні регіональні та інші програми розвитку галузі туристичного бізнесу та туризму.

Програми розвитку туризму формуються з метою впровадження пріоритетів країни в галузі туризму і уособлюють в собі систему взаємопов'язаних правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію конституційних прав громадян, розвиток туристичної галузі.

Державні цільові, регіональні та інші програми розвитку туризму повинні передбачати заходи щодо надання безпеки в галузі туризму. Порядок

формування, фінансування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку туризму визначається законом [46].

Нормативно-правова база туристичної діяльності регулюється як спеціальним, так і загальним законодавством.

Будь-яке підприємство діє на підставі власного статуту, тобто певної сукупності неодмінних правил, що регулюють його внутрішню та зовнішню діяльність та відносини з іншими суб'єктами господарювання. Статут має відповідати основним положенням закону України про підприємства; його затверджує власник (власники) чи засновник (засновники) підприємства. У статуті підприємства визначаються: його точне найменування та місцезнаходження; власник (власники) або засновник (засновники); основна місія і цілі діяльності; органи управління та порядок їхнього формування; компетенція (повноваження) трудового колективу та його виборних органів; джерела та порядок утворення майна; умови реорганізації і припинення існування [44].

На туристичному підприємстві, як і в будь-якому іншому підприємстві, значну роль відіграє колективний договір – угода між трудовим колективом та адміністрацією, що укладається щорічно і не може суперечити чинному законодавству України. Колективним договором регулюються виробничі, трудові та економічні відносини трудового колективу з адміністрацією (власником) будь-якого підприємства, яке використовує найману працю [44].

Важливо відмітити, що до діяльності туристичного підприємства відноситься дія законів та всіх законодавчих актів які жорстко фіксують та контролюють підприємницьку діяльність в цілому в Україні.

Туризм як непросте соціально-культурне явище вивчено не достатньо, питання значення і сутності туризму в сьогоденному суспільстві викликають зацікавленість професіоналів з різних галузей людської діяльності: економіки, юриспруденція, менеджерів тощо. Туризм виконує об'єднуючу функцію, має

важливу, як соціальну так і культурну роль, сприяючи ознайомленню людей з культурою різних країн.

Сучасний розвиток туристичної сфери має необхідність у підтримці зі сторони уряду у плані інформаційного просування туризму, а також у забезпечення відповідної інфраструктури. Необхідно освоювати глобальні ринки, наладжувати забезпечення співпраці в усіх сферах, як державних так і приватних, в перспективах максимального заохочення сфери туризму.

Туризм необхідно просувати на комбінованій основі, звертаючи увагу на всі аспекти на та фактори законодавства, що стосуються інших сфер діяльності, таких як транспортна інфраструктура, зайнятість населення, охорона здоров'я та праці, сільське господарство тощо.

Потрібно відзначити, що реалізація цих, немало важливих, моментів, не достатньо швидко, але розпочинається і в Україні. Було зроблено перші дієві кроки на шляху правового забезпечення та цілісного планування розвитку національної галузі туристичного бізнесу.

У дослідженнях багатьох вчених економіка туристичних підприємств розглядається через використання показників фінансового стану, їх розрахунку та аналізу, рентабельність, ефективність використання фінансів і джерел їхнього утворення. В той самий час не є достатніми свідчення досліджень, спрямовані на визначення впливу економічного та правового забезпечення на зростання ефективності туристичної діяльності в Україні.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ У М. ОДЕСА

2.1 Характеристика історико-культурної спадщини

Одеса для туриста – напрямок багато в чому літературний або щонайменше ностальгичний. Завдяки класиці радянських років, фільмів, пісень і анекдотів вулиці здаються давно знайомими, не раз хоженими і майже рідними.

Улюблені герої, виконані в бронзі, і пам'ятники вітають гостей міста: на вулицях можна зустріти пам'ятник Рабиновичу і навіть «Одесу-маму» – ту саму, з пісні, і відшукати нарешті «12-й стілець», надихнувшись Ільфом і Петровим.

Завжди приємні для неспішної прогулянки зелені міські парки, сади і сквери.

Кращі музеї Одеси знайомлять з історією та культурою міста: в місті є свій Краєзнавчий музей, великий Літературний музей з масштабною експозицією і Садам скульптур, профільні музеї нумізматики, кіно, навіть Музей контрабанди та інші виставкові майданчики.

Театральне життя в Одесі кипить: щотижня в афіші можна вибрати цікаві вистави для дітей, постановки за сучасними п'єсами для дорослих, концерти в філармонії і класику або прем'єри в Театрі опери та балету.

Відома Одеса і як інтернаціональне, багатоконфесійне місто. Головні православні храми: Спасо-Преображенський, Успенський та Троїцький собори. У місті є лютеранська церква, католицькі храми, мечеті і синагоги.

Архітектура Одеси

Одеса – одне з небагатьох міст, побудованих в основному за регулярним планом, який був реалізований завдяки зручній плоскій місцевості і таланту архітекторів і будівельників. Через те, що Одеса почала свій фактичний розвиток

тільки в кінці XVIII століття дуже багато пам'ятників архітектури були побудовані в XIX-XX століттях.

У таблиці 2.1.1 відображена кількість об'єктів культурної спадщини в Одеському регіоні за 2018 рік.

Таблиця 2.1.1

Види об'єктів культурної спадщини (нерухомих пам'яток) в Одеському регіоні 2018 р. [63]

№ зп	Вид	Кількість об'єктів
1	2	3
1	Пам'ятки містобудування та архітектури	1299
2	Пам'ятки історії	501
3	Пам'ятки монументального мистецтва	71
4	Пам'ятки археології	13
ВСЬОГО:		1884

Як видно з таблиці 2.1.1 у аналізованому регіоні найбільшу частку займають пам'ятки містобудування та архітектури – 68,9% ($1299/1884 * 100$).

Можна помітити сприятливе насичення історико культурними ресурсами Одещини. В основному Одеса представлена архітектурою XIX-XX століть: класицизм, модерн, бароко, постмодернізм, сучасна техно-архітектура. Перші будівлі в Одесі будувалися в стилі класицизму, відрізнялися раціоналізмом і скупістю декору. Багатонаціональний склад населення привів до того, що в архітектурі культових будівель відбився візантійсько-грецький вплив, а в

плануванні і фасадних композиціях житлових будинків можна зустріти не тільки італійські та французькі, а й вірменські прийоми. Також великий вплив на вигляд міста надав природно-кліматичний характер. Застосування каменю-ракушняку визначило кладку з великих блоків і відсутність дрібних деталей. З метою захисту від палючої літньої спеки, широко застосовували портики, лоджії, криті галереї. Навіть ринкові площі, подібно давньогрецьким агорам, обрамлялися по контуру галереями. У 1820-1830-і рр. в Одесі спостерігається вищий розквіт ампіру, що відображало економічне піднесення міста і його зростаючу політичну роль [38].

Будівля Одеського академічного театру опери та балету (Фото. 2.1.1) побудована в 1884-1887 роках. Його портал прикрашений скульптурними групами, алегорично зображають муз – покровительок театру, музики, танцю, комедії і трагедії. Театр знаменитий своєю історією. У ньому бували видатні письменники і композитори, на його сцені виступали великі співаки Шаляпін, Карузо, Собінов.

Оперний театр по праву можна назвати старійшиною серед одеських театрів. Одеса добилася права будувати театр в 1804 році, а в 1809 році він був вже побудований. 10 лютого 1810 відбулася перша вистава – російська група П. Фортунатова поставила одноактну оперу Фреліха «Нове Сімейство» і водевіль «Утішена вдова». Але, на жаль, в 1873 році старий театр згорів. Пройшло майже одинадцять років з моменту пожежі до закладки першого каменя у фундамент будівлі нового театру. А відкриття театру відбулося 1 жовтня 1887 року. Будівля Одеського театру виконана в стилі віденського «бароко», який був основним в європейському мистецтві з кінця XVI і до середини XVIII століття. Найкрасивіша частина будівлі – це зал для глядачів. Архітектура його витримана в стилі французького «рококо». Він розкішно прикрашений різними ліпними орнаментами з тонкою позолотою. Особливий інтерес викликає стеля. В основу його композиції покладено чотири картини художника Лефлера у вигляді

медальйонів. На них зображені сцени з творів Шекспіра: «Гамлет», «Сон в літню ніч», «Зимова казка» і «Як вам це сподобається». У залі і у всіх ярусах багато різноманітних ліпних прикрас. З особливою витонченістю виконане ліплення в ярусах, бічних вестибюлях і уздовж сходів, що ведуть до лож. Оригінально і винахідливо зроблені всілякі світильники, канделябри і орнаменти бронзових інкрустацій [38].



Фото. 2.1.1 – Одеський державний академічний театр опери та балету [38]

Потьомкінські сходи (Фото. 2.1.2) вражають своїми розмірами – 192 сходинки, довжина 142 метри, висота 24 метри.

Ясновельможний князь Воронцов подарував своїй дружині Єлизаветі сходи і коштували вони місту 800 тис. Рублів. За радянських часів сходи були перейменовані в пам'ять повстання на броненосці «Потьомкін» в 1905 році (до революції називалася Рішельєвській – тому що у її початку стоїть пам'ятник графу (Дюку) Де Рішельє – засновнику міста). Будівництво цих гігантської

сходів було розпочато в 1837 році і закінчено в 1841 році. Автором проекту був архітектор Ф. Боффо, який ретельно розробив пропорції споруди.

Ширина верхньої частини сходів становить 12,5 м, а ширина знизу майже вдвічі більша – 21,7 м. Таким чином архітектор штучно збільшив перспективу, для того щоб щойно прибувші гості могли побачити велич міста, адже сходи планувалися як центральний вхід до міста.



Фото. 2.1.2. – Потьомкінські сходи [38]

Пам'ятник засновникові Одеси А.Е. Рішельє (Фото. 2.1.3), що увінчує відомі Потьомкінські сходи, які ведуть до Одеського морського порту. Герцог з привітанням простягає приїжджаючим руку і представляє на їх суд місто, яке прожило не одне століття і бачило багато моментів історії.

Пам'ятник закладений 30 червня 1827 році. Одне з останніх творінь видатного російського скульптора І. П. Мартоса. Скульптура і горельєфи відлиті в бронзі ливарним майстром В. П. Єкімовим в Петербурзі. Постамент видатного петербурзького архітектора А. І. Мельникова і архітектора Ф. К. Боффо.

Монумент в стилі класицизму, являє собою поставлену на п'єдестал бронзову статую А.Е. Рішельє. Величина фігури дещо більше натуральної. Квадратний в плані п'єдестал з карнизом з рожевого полірованого граніту з берега р. Південний Буг оброблений майстром П. Джерар. Підставою п'єдесталу служить стилобат у формі усіченої піраміди з місцевого вапняку з чотирма ступенями з граніту [38].

На гранях п'єдесталу в прямокутних нішах встановлені плити і горельєфи. На фасадній – латунна позолочена плита з написом:

«ГЕРЦОГУ ЕММАНУИЛУ ДЕ РИШЕЛЬЕ, УПРАВЛЯВШЕМУ СЪ 1803 ПО 1814 ГОДЪ НОВОРОССІЙСКИМЪ КРАЕМЪ И ПОЛОЖИВШЕМУ ОСНОВАНІЕ БЛАГОСОСТОЯНІЮ ОДЕССЫ БЛАГОДАРНЫЕ КЪ НЕЗАБВЕННЫМЪ ЕГО ТРУДАМЪ ЖИТЕЛИ ВСЕХЪ СОСЛОВІЙ СЕГО ГОРОДА И ГУБЕРНІЙ: ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ХЕРСОНСКОЙ И ТАВРИЧЕСКОЙ, ВОЗДВИГЛИ ПАМЯТНИКЪ СЕЙ ВЪ 1826 ГОДЪ ПРИ НОВОРОССІЙСКОМЪ ГЕНЕРАЛЬ-ГУБЕРНАТОРЪ ГРАФЪ ВОРОНЦОВЪ.» [38].



Фото. 2.1.3 – Пам'ятник Дюку Де Рішельє [38]

Приморський бульвар (Фото. 2.1.4) – найкрасивіший у місті. Звідси добре видно панораму порту. Уздовж усього бульвару тягнуться прекрасні

архітектурні ансамблі, тут же, біля однієї з найкрасивіших будівель Одеси, височить пам'ятник великому російському поету Олександру Сергійовичу Пушкіну. Приморський бульвар – улюблене місце прогулянок мешканців міста і гостей. Адже знаходячись тут можна насолодитися видом, послухати місцевих музикантів та познайомитись з цікавими людьми, чи навіть відвідати смачної кави не відриваючись від прогулянки.



Фото. 2.1.4 – Приморський бульвар [38]

Автор пам'ятника Утьосову (Фото. 2.1.5) – Олександр Токарев. Урочисте відкриття пам'ятника знаменитому співакові і кіноакторові Леоніду Утьосову відбулося 2 вересня в Одесі в рамках святкування 206-ї річниці заснування міста. Утьосов зображений сидячим на лавці – як би відпочиваючим після концерту. Відливалася скульптура в Києві. Кожен бажаючий в день відкриття і пізніше мав можливість сфотографуватися біля пам'ятника, поруч зателефонувати по стилізованому під старовину телефону і замовити пісню у виконанні метра. Послухати цю пісню мали можливість всі хто проходив по міському саду і

Дерибасівській.

На жаль, ця деталь композиції незабаром була виведена з ладу вандалами, а ще через якийсь час був демонтований і сам музичний автомат, нагадуванням про який залишаються металеві елементи кріплення на асфальті.

Та не зважаючи на це, пам'ятник викликає неабиякий інтерес та радісно вітає гостей міста.



Фото. 2.1.5 – Пам'ятник Утьосову [38]

Міський сад на Дерибасівській (Фото. 2.1.6) в Одесі, як у Києві – Андріївський узвіз. Красива площа з рожевими клумбами, фонтаном, альтанкою і лавочками серед дерев – ровесників міста. Це свого роду музей під відкритим небом, картинна галерея, куди приходять одесити не стільки для того, щоб щось купити, скільки відпочити душею у улюблених картинах.

У парку знаходиться єдиний в світі фонтан парфумів. Автором унікальної судини є французький парфумер Крістоф Лакарен. Замість води він кожену годину розпилює спеціально підібрані Лакареном ароматичні складки. Унікальна

споруда запрацювала зовсім недавно, на 210-ту річницю заснування Одеси.

Міський парк завжди насичений життям та різноманітними подіями, починаючи від міських музикантів, закінчуючи різноманітними відкритими заходами у яких може прийняти участь кожен бажаючий. Він являє собою одну з найгарніших зелених зон у центрі міста та не втрачає свою актуальність та зовнішній вид незважаючи на пору року або прояви погоди.



Фото. 2.1.6 – Міський сад на Дерибасівській [38]

Скульптурна група «Лаокоон» (Фото. 2.1.7) – копія давньогрецької композиції на міфологічний сюжет: троянський жрець і його сини борються зі зміями, посланими богом морів Посейдоном. Оригінал створений родоськими майстрами в I столітті до нашої ери – Агесандром, Афондором і Полидором. Копію подарував Одесі в XIX столітті відомий меценат, міський голова протягом 17 років – Григорій Григорович Маразлі. Оригінал композиції знаходиться у Ватикані.



«Фото. 2.1.7 – Скульптурна композиція Лаокоон» [38]

Скульптурна композиція на згадку про засновників Одеси була встановлена в 1900 році і знесена в 1920-му. Потім на місці, де стояла композиція, був встановлений пам'ятник матросам-потьомкінцям, споруджений у 1965 році. У 2007 році демонтованих «потьомкінців» перенесли на Митну площу.

Новий пам'ятник засновникам Одеси (Фото. 2.1.8) був відкритий 27 жовтня 2007 року на Катерининській площі, скульптура відновлена в тому вигляді, в якому вона була на початку ХХ століття, коли в 1901 році на всесвітній виставці в Парижі була визнана кращою площею в Європі. Велика частина фрагментів пам'ятника засновникам Одеси – оригінали, наприклад фігури Йосипа де Рибаса, Платона Зубова, Франса де Волана Григорія Потьомкіна є оригіналами, які стояли біля ніг Катерини на пам'ятнику, який був відкритий в 1900 році. Що ж стосується самої імператриці, то торс фігури був зроблений заново, оскільки оригінал був втрачений.



Фото. 2.1.8 – Пам'ятник засновникам Одеси [38]

У річницю заснування Одеси 2 вересня 2002 року на території Морського вокзалу було відкрито пам'ятник «Дружині моряка» (Фото. 2.1.9).



Фото. 2.1.9 – Пам'ятник дружині моряка [38]

Автор – одеський скульптор Олександр Токарев. Пам'ятник зображає жінку з дитиною на руках, яка дивиться на акваторію одеського порту з майданчика імпровізованого балкона.

Пам'ятник Апелсину (Фото. 2.1.10) був відкритий в Одесі 2 вересня 2004 року в день міста, який, за переказами, врятували апельсини.

Катерина II видала 27 травня 1794 року указ про будівництво в Одесі морського торгового порту, який повинен був стати найбільшим на півдні Російської імперії. Однак указ імператриці не був здійснений за її життя. Павло I збирався відмінити її указ, виправдовуючи це великими фінансовими витратами. В Одесі на той час вже проживало близько 12 000 чоловік. Одеські купці, дізнавшись про те, що Павло I має намір відкликати виділені кошти на будівництво порту і розвиток міста, відправили царю під конвоем Феногарійської грецької гвардії декілька возів з апельсинами. Імператор дуже любив ці фрукти. У той час в Росії апельсини вважалися екзотичними фруктами, і їх було важко дістати. На наступний день після отримання щедрого подарунка, оцінивши винахідливість одеситів, імператор відновив указ матері про виділення 250000 рублів золотом на будівництво порту і розвиток міста. Одесити вклали ці гроші в ломбарди, примноживши цим їх кількість в кілька разів. З тих пір порт почав активно будуватися, а Одеса – розквітати [38].

Жителі Одеси охрестили пам'ятник Апелсину «пам'ятником хабара». Автор скульптури – Олександр Токарев. Пам'ятник являє собою встановлений на постаменті апельсин з вийнятою часточкою. На її місці – фігура російського імператора Павла I. Скульптурна композиція включає трійку коней і колеса воза, що символізують доставку дару до Північної Пальміри. Зверху розташовані найвідоміші будівлі Одеси – Оперний театр і Спасо-Преображенський собор. Сам апельсин відливали в Києві. На нього було потрібно близько тонни бронзи. Вартість бронзового цитруса склала близько 20000 \$ [38].



Фото. 2.1.10 – Пам'ятник Апельсину [38]

Готель і криті торгові ряди – пам'ятник історії та архітектури кінця XIX - початку XX ст. Будівля була побудована в 1898-1899 рр. Замовником будівництва виступив одеський купець першої гільдії М.Я. Менделевич. На момент здачі в експлуатацію «Пасаж» (Фото. 2.1.11) був обладнаний за найсучаснішими на той момент стандартам – електричне освітлення, яке забезпечувалося власною електростанцією, парове опалення, телефони, ліфт.



Фото. 2.1.11 – Будівля готелю «Пасаж» і торгові ряди [38]

Дерибасівська вулиця (Фото. 2.1.12) – символ Одеси. В самому кінці вулиці стоїть пам'ятник російському державному і військовому діячеві, а також видатному архітектору Одеси – І.М.Дерібасу (Хосе де Рібаса). Саме він спланував і заклав план будівництва старовинної частини Одеси. Нащадки чомусь поставили йому пам'ятник в маловідвідуваній частині знаменитої вулиці.

Перша назва вулиці – Садова. З 1804 року – Гімназская, іноді зустрічається назва Гімназична. Названа на честь Комерційної гімназії, відкритої за указом третього градоначальника міста Рішельє 16 квітня 1804 року.



Фото. 2.1.12 – Дерибасівська вулиця [38]

Морський вокзал Одеси є найбільшим і найсучаснішим в Україні, розташований в самому центрі міста.

«Золоте дитя» (Фото. 2.1.13) скульптора Ернста Невідомого – його подарунок Одесі. Відкрито в 1995 р перед будівлею Морського вокзалу. Пам'ятник символізує дерево, з плоду якого з'являється дитина. Встановлено до 200-річчя Одеси. У народі – «Кіндер-сюрприз».

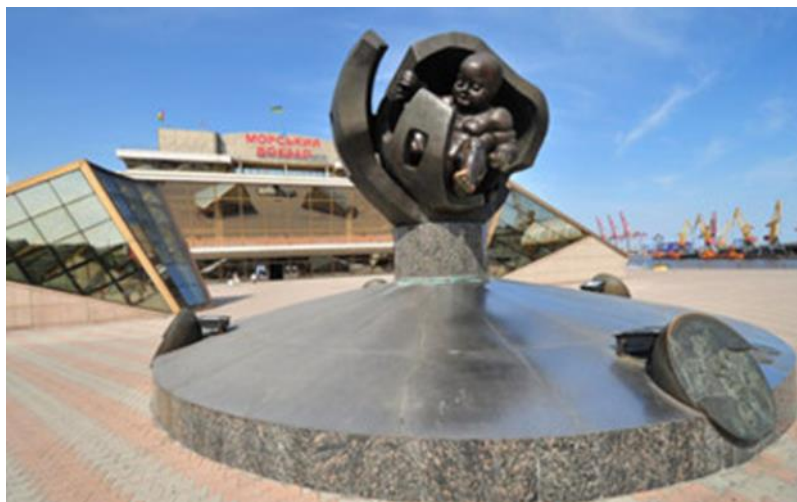


Фото. 2.1.13 – Морський вокзал і пам'ятник «Золоте дитя» [38]

Пам'ятник М.С. Воронцову (Фото. 2.1.14), 1863 рік. Проект пам'ятника був складений відомим скульптором Фрідріхом Бруггер. Виконання всіх бронзових робіт були доручені самому автору проекту. Зовнішність фельдмаршала, незважаючи на громадність статуї, має різочу подібність з князем. Коли в 30-ті роки XX ст. радянська влада вирішила зруйнувати монумент разом зі Свято-Преображенським собором, то ланцюг, пропущений навколо пам'ятника і закріплений на потужному тракторі, лопнув. Так пам'ятник і залишився на місці.



Фото. 2.1.14 – Пам'ятник М.С. Воронцову [38]

У серпні 1794 року відбулося урочисте освячення міста Одеси, під час якого на Соборній площі було освячено місце будівництва церкви на честь Миколи Чудотворця, а в 1795 був закладений перший камінь. Ця церква і стала прародителькою майбутнього кафедрального собору. Спорудження церкви за проектом інженера В. Вонрезанта планувалося закінчити в 1797 р, але урочисте освячення церкви відбулося лише 25 травня 1809. В 1825 був затверджений проект дзвіниці, розроблений Д. Фраполлі. Дзвіниця розмістилася на захід від церкви. Будівництво дзвіниці було завершено в 1837 р. На замовлення архієпископа Гавриїла в 1841 році. Архітектор Д. Гейденрейх розробив проект трапезної частини, що об'єднала дзвіницю і стару церкву. Часткові реконструкції собору проводилися в період 1870-1880-тих років, а в 1894 р було здійснено капітальний ремонт собору.

У Спасо-Преображенському (Фото. 2.1.15) соборі були поховані архієпископи Інокентій (1857 р.), Іоанникій (1877 р.), Дмитро (1883 р.), Никанор (1890 р.).

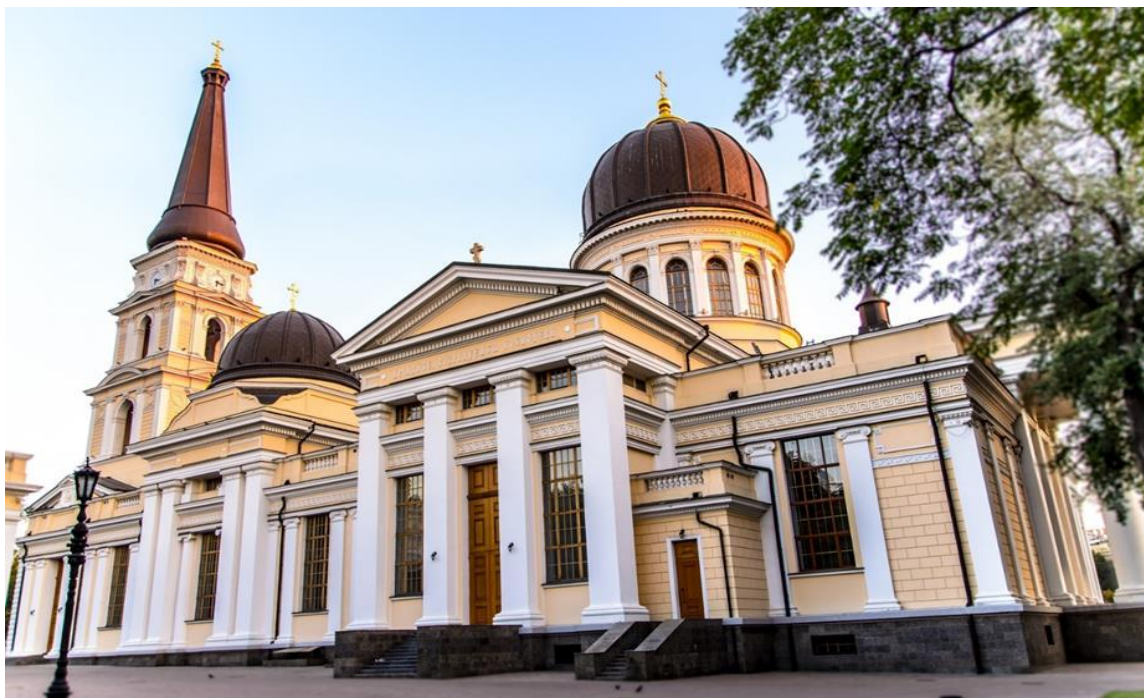


Фото. 2.1.15 – Спасо-Преображенський собор [38]

У соборі розміщувалася могила світлого князя М.С. Воронцова і його дружини. У 1936 р. Спасо-Преображенський кафедральний собор був варварськи зруйнований.

Воронцовський палац (Фото. 2.1.16) в Одесі, з 1936 року – Палац піонерів, – пам'ятник архітектури початку ХІХ століття на Приморському бульварі міста Одеси. Побудований палац на самому краю приморського пагорба, в місці, де колись була розташована турецька фортеця Хаджибей.



Фото. 2.1.16 – Воронцовський палац [38]

«На західному кінці теперішнього Миколаївського бульвару, там, де був маленький будиночок поміщика Куликовського, граф Воронцов звів свій чудовий будинок» – писав історик Н.А. Мурзакевич в книзі «Одеська старовина». Споруджена за проектом архітектора Ф.К. Боффо в 1827 році в стилі ампір, будівля на десятиліття викликала хвилі захоплень публіки.

У 1837 році на другий день перебування в Одесі в новому палаці одним з перших побував поет В.А. Жуковський, після чого в його щоденнику з'явився лаконічний запис: «28 серпня. Прогулянка містом. Огляд будинку графа Воронцова. Оранжереї. Медальний кабінет. Бібліотека. » Йдеться про багатющу бібліотеку графа, книгами з якої А.С. Пушкін користувався ще до того, як вона

зайняла спеціально відведений зал в новозбудованому палаці. Згодом книжкове зібрання Воронцова було подаровано місцевому університету, де під назвою «Воронцовський фонд» зберігається й досі [38].

Витонченим і хитромудрим замком одесити зобов'язані польському архітектору Феліксу Гонсіоровському, який в 1852 році побудував його для свого співвітчизника шляхтича Зенона Бржозовського.

У 1880-ті роки комплекс будівель будинку Бржозовського був проданий новому власнику, а з 1909 по 1917 рік він належав перському шаху, що втікав до Одеси від революції в Ірані. Звідси і назва – «Шахський палац» (Фото. 2.1.17).

У плані будівля має форму літери «Г» і складається з двох корпусів: східного і північного, орієнтованого до моря. Східний корпус огорожений від вулиці металевими ґратами. Глуха брандмауерная стіна сусіднього будинку і корпусу самого палацу утворюють «Г» -подібний напівзамкнений двір.



Фото. 2.1.17 – Шахський палац [38]

Тещин міст (Фото. 2.1.18) побудований за розпорядженням секретаря Одеського облкому КПРС Синицею для того, щоб його улюбленої тещі було зручніше ходити до нього в гості і навпаки. Це не жарт. Міст тягнеться паралельно морю. З одного кінця моста знаходиться «куточок старої Одеса», а іншим кінцем міст впирається в початок Приморського бульвару, а саме – в те місце, де стоїть Воронцовський палац. Тещин міст є одним з найдовших мостів в Одесі. Міст виконаний цілком із залізобетону, проміжні опори відсутні. Зведений в 1968-1969 рр. за проектом архітектора Володимирської церкви та інженера Кириєнко.

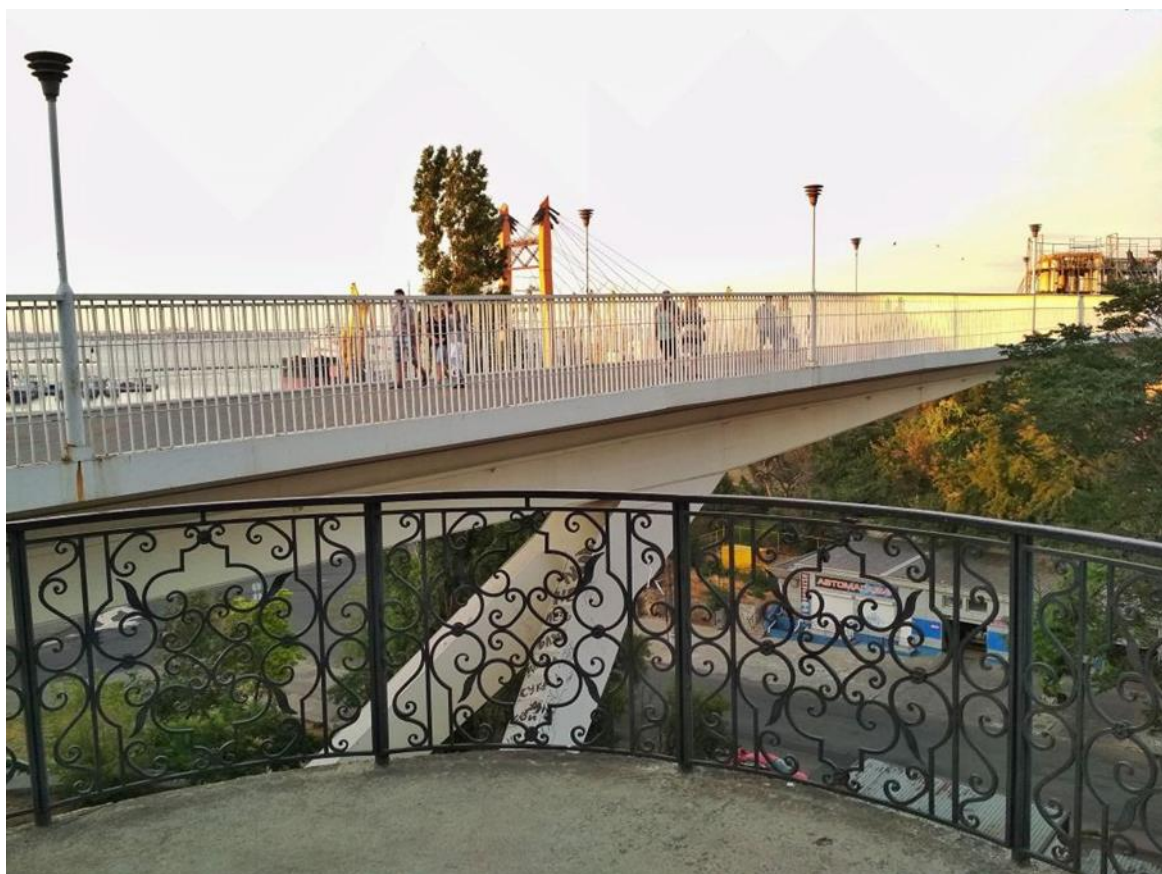


Фото. 2.1.18 – Тещин міст [38]

Пам'ятники акторам, особливо акторам далекого минулого, з'являються нечасто, тому монумент Віри Холодної (Фото. 2.1.19) викликав особливий інтерес

у одеситів. З'явився він на вулиці Преображенській, ближче до Соборної площі, оскільки площа, яка носить ім'я Віри Холодної, вже зайнята скульптурною композицією Петя і Гаврик.

Скульптор Олександр Токарев зобразив актрису в образі однієї з її сценічних ролей. На ній – довга сукня з накинутим шлейфом, крилатий капелюх. Лівою рукою вона, подібно до Дюку, вказує в сторону (чомусь казино), правою – злегка притримує плаття, так, що ззаду видно виступаючу маленька туфелька на низьких підборах.



Фото. 2.1.19 – Пам'ятник Вірі Холодній [38]

Портова Свято-Миколаївська церква (Фото. 2.1.20), настоятелем якої довгий час був протоієрей Іона Мойсейович Отаманський, після революції була

знищена. І прийшов час, коли разом з реконструкцією Морського вокзалу, відродили нову будівлю Свято-Миколаївської церкви. Храм освячений на честь Св. Миколая Мирлікійського – заступника моряків і мандрівників.



Фото. 2.1.20 – Церква Святого Миколая [38]

Одеський державний літературний музей (Фото. 2.1.21), заснований в 1977р. і відкритий для відвідувачів в 1984р. Це один з найбільших регіональних літературних музеїв країни. Його експозиція налічує двадцять залів.

Будівля, в якій розташовано музей, було збудовано в середині XIX століття. Палац належав представникові вищих кіл російської аристократії, одному з перших громадян Одеси князеві Дмитру Івановичу Гагаріну, і його дружині, Софії Петрівні. У другій половині століття родина Гагаріних передала палац місту.

Інтер'єри палацу вражають несподіваним поєднанням стилів класицизм, бароко, ампір – характерним для Півдня Російської імперії середини минулого століття. Парадний Золотий зал поєднує елементи ампіру і бароко. Історики стверджує, що тут давав концерт великий угорський композитор і піаніст Ференц Ліст.

Історія палацу пов'язана з діяльністю місцевої інтелігенції. З 1899 по 1903

роки тут проходили засідання і вечори Літературно-Артистичного суспільства, яке об'єднувало письменників, художників, музикантів, акторів. Золотий зал – єдиний меморіальний зал музею. Решта втілюють хід літературної історії.



Фото. 2.1.21 – Літературний музей [38]

Одеський археологічний музей (Фото. 2.1.22), один з найстаріших в країні, був заснований в 1825 році. Його розвитку сприяло створене 1839 року Одеське Суспільство історії. Зараз в музеї зберігається понад 160 тисяч експонатів, що є найбільшими зборами джерел з давньої історії Північного Причорномор'я. Крім того, тут є колекції пам'ятників Давнього Єгипту, Стародавньої Греції та Риму, монети і медалі.



Фото. 2.1.22 – Музей археологічний [38]

Побудова Свято-Пантелеймонівського монастира (Фото. 2.1.23) поетапна. До 100-річчя Одеси Синод дозволив будувати подвір'я, 9 травня 1893 заклали будівництво храму, а вже 10 січня 1896 року подвір'я було освячено. Автор проекту – архітектор Н. Ніконов.

Храм на третьому поверсі уособлював святу гору Афон – подібного не бувало на Русі. «Золотий іконостас», виконаний майстром Ахапніним, вражав своєю пишністю. Настінний живопис «у візантійському стилі» довірили одеським майстрам. В даний час реконструкція собору завершена.



Фото. 2.1.23 – Свято-Пантелеймонівський монастир [38]

Експозиція Одеського художнього музею (Фото. 2.1.24) розміщена в 26 залах на двох поверхах. Вона побудована в історико-хронологічній послідовності з дотриманням монографічного принципу показу творів кожного автора.

Експозиція відкривається чудовими витворами іконописців XVI-XVIII століть і повними своєрідності ранніми світськими портретами XVII століття. З живописом XVIII – початку XIX століття знайомлять портрети, створені

кращими майстрами тієї епохи, такими як Д.Левицький, В.Боровиковський, О.Кипренський, В.Тропінін і іншими. Характерними і значними творами представлена академічний живопис. Цікава і численна колекція полотен прославленого мариніста І.Айвазовського.

Під палацом Нарішкіних існує кілька пустот-підвалів і галерей. В одній з таких галерей, під центральною частиною палацу розташований підземний грот, єдиний в своєму роді доступний для відвідування в Одесі. Сьогодні в гроті проводиться екскурсія, в ході якої можна дізнатися про історію палацу, його господарів і облаштуванні в палаці Міського музею образотворчих мистецтв.

У музеї відкрито зал українського декоративно-прикладного мистецтва і галерея «Жовті велетні».



Фото. 2.1.24 – Одеський художній музей [38]

Організовано в 1833 р під назвою «скотський базар» на околиці Одеси. На рубежі 1840-1850-х спеціалізований скотопрігонний ринок переміщається на Нову Коннуу площа поблизу нинішнього Привозу, спочатку обмежену вулицями Степовий, Болгарської, Млинській і Малоросійської. Після чого, ближче до середини 1850-х, за колишнім скотськи базаром закріплюється назва

Старокінний. Поступово ринок був забудований магазинчиками і прилавками для продажу зелені, плодів, хліба, інших продуктів.. Прославився Старокінний(Фото. 2.1.25), як Пташиний ринок, де продавалися домашні тварини, але перш за все як «родюча», «блошина», барахолка, де можна купити все.

Здебільшого це стихійна торгівля «всім» «з газетки» прямо на вуличних тротуарах. Зустрічаються у продажу дивовижні старовинні речі [38].



Фото. 2.1.25 – Старокінний ринок [38]

Одеса має виключний потенціал у розвитку історико-культурного туризму, так як уособлює в собі незчисленну кількість релігійних, культурних, там міжнародних культурних особливостей. Саме місто має високий рівень глобалізації та урбанізації, але попри те залишає при собі свою автентичність, характер та атмосферу, хоча місто і збиралось так мовити – «по шматочку зі всього світу». Також, слід відзначити глибоку духовність місцевого населення до історії та пам'яток рідного міста.

Не одне століття Одеса надихала художників, поетів, та митців своєї справи і продовжує це робити і по сьогоднішній день. Одеситам є чому пишатись, а Одесу по праву можна назвати – «Перлиною України».

Одесса має потужну історико-культурну основу, але для забезпечення привабливості для туристів також відіграє важливу роль інфраструктура.

2.2 Інфраструктурне забезпечення розвитку історико-культурного туризму

Туристична інфраструктура відіграє важливу роль у формуванні сталого розвитку туризму. За своїм історико-культурним і туристичним потенціалом Одеська область займає одне з провідних місць в Україні. У той же час в регіоні недостатньо приділяється увага проблемам модернізації та розвитку туристичної інфраструктури. Проблеми розвитку потенціалу туристичної інфраструктури регіону досліджувалися в працях вітчизняних фахівців: С.Г. Нездоймінова [33], Н. Е. Нефедовой, В. В. Яворської [34], О. В. Шикиной [65] та ін. Більшість дослідників вважає, що ефективне використання рекреаційних ресурсів можливо при наявності сучасної бази розміщення туристів і екологізації туристичної інфраструктури. У сучасній літературі туристична інфраструктура розглядається як сукупність підприємств, установ і організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей, що беруть участь в оздоровленні або відпочинку, а також шляхів сполучення і транспорту, і об'єктів розміщення туристів, що забезпечують умови стабільного функціонування територій [27].

Туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних установ (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани та ін.). А також супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні і залізні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи і т.д.) [25].

Процес розвитку індустрії туризму – це складний і динамічний,

багатофакторний процес, який залежить від численних передумов і факторів, які сприяють або обмежують темпи розвитку туристичної діяльності. На думку дослідників, туризм розвивається під впливом факторів, властивих індустрії : функціонування ринку туристичних послуг, формування попиту і пропозиції, виробництва туристичного продукту і т.д. А також факторів зовнішнього середовища – це державна політика і регулювання в сфері туризму і рекреації, економіка і фінанси (макроекономічні та мікроекономічні фактори), культура, соціальні та демографічні зміни, розвиток торгівлі, транспорту, інфраструктури і науково-технічного прогресу.

Важливо відзначити що Одеський регіон займає високу позицію у країні відносно туристичного збору, який ще у 2018 році становив 11,5 млн. грн. (Таблиця 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Туристичний збір за регіонами України у 2018 р. [57]

Львівський регіон	13,4 млн. грн.
Одеський регіон	11,5 млн. грн.
Закарпатський регіон	3,8 млн. грн.
Івано-Франківський регіон	3,7 млн. грн.
Херсонський регіон	3,69 млн. грн.
Запорізький регіон	3,61 млн. грн.
Тернопільський регіон	0,4 млн. грн.

По обсягом туристичного збору Одеську область випередив лише Львівський регіон, який також є потужним історичним центром. Виходячи з цього регіон потребує високого рівня налагодженості інфраструктури для подальшого підвищення туристичного потоку та зростанню, відповідно, грошових надходжень, що генерує туристичне сфера.

Одеський регіон є одним з провідних туристичних регіонів України, що зумовлено особливістю економіко-географічного положення області,

сприятливими природно-кліматичними умовами. В даний час, туристична інфраструктура області налічує 1292 об'єктів туристичного призначення, в тому числі близько 296 готелів та аналогічних засобів тимчасового розміщення туристів, понад 300 туроператорів і турагентів, які створюють регіональний туристичний продукт.

Туристична інфраструктура області дозволяє одночасно розмістити понад 100 тисяч туристів і відпочиваючих протягом усього року. Постійно збільшується кількість сучасних готельних комплексів з інфраструктурою і обладнанням для проведення бізнес-турів, конференцій і семінарів. Характеристика даних про динаміку розвитку готелів та інших засобів розміщування грає важливу роль в аналізі стану туристичної галузі Одеського регіону, адже саме сукупність засобів розміщування є ключовим сегментом в туристичній індустрії. За даними Головного управління статистики (рис. 2.2.1) в Одеській області, кількість готелів та аналогічних засобів розміщування у 2020 році склало 147 об'єктів.



Рис. 2.2.1 – Готелі та аналогічні засоби розміщування в Одеському регіоні (2017-2020 рр.), одиниць [12]

На об'єм туристичного потоку впливають різноманітні фактори такі як політична ситуація, державне фінансування, економічне становище, як регіону так і країни в цілому, розміщування даних в засобах масової інформації, а також певні процеси та зміни у світі, наприклад, пандемія, зовнішні політичні

відносини між країнами представниками туристичних потоків.

Проведені дослідження, зазначені у таблиці, вказують на зменшення потоку загальної кількості туристів в Одеському регіоні в останні роки (Таблиця 2.2.2). Тільки в 2019 році відбувається збільшення потоку туристів. У 2018 році в порівнянні з 2017 роком спостерігається вже досить істотне зниження – 33,4 %. У 2019 році в порівняно з 2018 роком туристичний потік збільшився на 5,4 %.

Таблиця 2.2.2

Кількість колективних засобів розміщування та розміщених людей в
Одеському регіоні (2017-2020 рр.)[12]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, одиниць	Кількість розміщених, людей
2017	429	478104
2018	177	289913
2019	187	306474
2020	147	138618

Найбільша кількість туристів відвідує адміністративний центр Одеської області – Одесу. Адже місто, крім туристичної атрактивності, володіє також необхідною туристичною інфраструктурою, якою, на жаль, не володіють інші міста Одеського регіону (наприклад, Чорноморськ, Білгород-Дністровський, Арциз, Ізмаїл).

Незважаючи на те, що туристичний потік в цілому по регіону знижувався, туристський потік в Одесу характеризується позитивною динамікою. У 2019 році Одесу відвідали більше 1,5 мільйона туристів. Одесу стали активніше відвідувати туристи зі Східної і Західної Європи. Але основним був внутрішній туристичний потік туристів з різних регіонів України.

Підвищенню туристичної привабливості міста сприяло поліпшення туристичної інфраструктури і комплексний благоустрій Одеси. З інших міст України в Одесу були запущені додаткові поїзди, автобуси, відкриті бюджетні

прямі авіарейси. Також велику роботу було виконано з ремонтом та відновленням автошляхів. Тенденцію збільшення пасажирів можна відслідкувати за допомогою даних таблиці (Таблиця 2.2.3). Інформація про Одесу розміщена в популярних українських і міжнародних виданнях, проведені рекламні тури для представників українських і зарубіжних ЗМІ, туристичних операторів і агентств.

Таблиця 2.2.3

Кількість перевезених пасажирів за видами транспорту в Одеському регіоні (2016-2019 рр.), осіб * [12]

Роки	Залізничний	Морський	Річковий	Автомобільний	Авіаційний	Трамвайний	Тролейбусний
2016	19472,8	27,5	10,0	135646,8	0,2	109100,9	53433,2
2017	9669,2	20,8	к	125685,3	к	107210,4	48655,1
2018	9502,9	к	к	105847,0	к	118036,1	53891,2
2019	9513,4	к	к	96070,5	к	133648,7	65406,8

* Де, к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

Слід відзначити, що поряд з позитивними тенденціями в розвитку туристичного потенціалу, Одеський регіон має ряд проблем, пов'язаних з модернізацією туристичної інфраструктури. А саме: погана якість доріг, відсутність показників, особливо на іноземній мові, відсутність велосипедних доріжок, слабкий розвиток туристично-інформаційних центрів в рекреаційних районах і малих містах регіону, відсутність системних заходів, спрямованих на сертифікацію послуг з розміщення туристів. Основною метою розвитку туристичної інфраструктури є формування на території Одеського регіону сучасного ефективного туристичного комплексу відповідно до міжнародних вимог. Це призведе до додаткових можливостей регіону в задоволенні потреб в туристичних послугах, як громадян України, так і зарубіжних туристів. Забезпечить зростання державного і місцевого бюджетів за рахунок притоку

іноземного капіталу, створення додаткових робочих місць регіоні. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про те, що туристична інфраструктура Одеського регіону на даний час не задовольняє в повному обсязі попит на туристичні та супутні послуги. Процеси регіонального розвитку економіки, динаміка організованого та індивідуального туризму в регіоні, переконує в необхідності розробки комплексної регіональної стратегії з розвитку туристичної інфраструктури та залучення додаткових інвестицій.

Також важливим є стан розвитку історико-культурного туризму в регіоні.

2.3 Оцінка стану розвитку історико-культурного туризму в міській агломерації

Відповідно до Закону України «Про туризм» держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності. Роль органів влади в цьому механізмі полягає у створенні сприятливих умов для діяльності в туристичній сфері. Туризм має важливе значення як для України в цілому, так і для Одеської області зокрема.

Своєрідність туристично-екскурсійного потенціалу області також визначена численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними заповідниками, пам'ятниками та музеями. Це відомі у світі Одеський національний академічний театр опери та балету, знамениті Потьомкінські сходи, українська Венеція – місто Вилкове, фортеця XII - XV сторіч в місті Білгороді-Дністровському, розкопки античних міст Тіри і Ніконії, пам'ятники культової архітектури в містах Одесі, Ізмаїлі, Рені, Кілії та багато іншого [36].

Одеські туроператори вважають, що якщо вирішити проблему з безпекою

і підвищити рівень обслуговування, то вихідні історичні та культурні умови Одеси залучають чимало нових туристів, в тому числі з Європи.

Одеський регіон об'єднує в собі значний рекреаційний та культурний потенціал, представлений природно-бальнеологічними ресурсами, історико-культурними та історико-етнографічними пам'ятками, природно-заповідними територіями.

Окремі рекреаційні райони, центри і туристичні зони, окремі пам'ятки, транспортна інфраструктура. Обізнаність туристів, що приїжджають в область, і політика тих, хто приймає рішення щодо туризму – все дозволяє ідентифікувати тільки перехід до наступної фази розвитку.

В Одеському регіону отримали розвиток історико-культурний, пізнавальний, діловий, торговельний, науковий, розважальний та інші види туристичної діяльності. Центром ландшафтно-екологічного туризму стало м. Вилкове Кілійського району, де туристів обслуговують п'ять спеціалізованих підприємств, які організовують туристичні маршрути в дельту Дунаю. Останніми роками в Одеському регіоні інтенсивно розвивається діловий туризм. Це обумовлено тим, що м. Одеса виступає на туристичному ринку України як адміністративна та ділова столиця регіону. У місті функціонують близько 400 спільних підприємств з іноземним капіталом, що передбачає ділову активність у вигляді відряджень, робочих візитів, конференцій та інших заходів. У «Програмі розвитку туризму в м. Одесі на 2016-2020 роки» діловий туризм визнаний перспективним видом туристичної діяльності. Наявні туристичні ресурси й інфраструктура міста, за основними індикаторами, помітно вище за середньоукраїнські.

Крім того, Одеса має ряд додаткових переваг:

- сформовані темпи економічного росту помітно вище середньоукраїнських;
- середня зарплата і темп росту платоспроможного попиту на послуги, у

тому числі туристичні, також вище більш ніж у 1,5 рази;

- місто перебуває на перетині торговельних шляхів;
- відчувається значна адміністративна й інша підтримка розвитку туризму з боку міської влади.

Звертаючись до даних викладених на рис. 2.3.1, ми можемо побачити, що у порівнянні з 2017 роком в 2018 році на 10% збільшилася відвідування Одеси іноземними туристами.

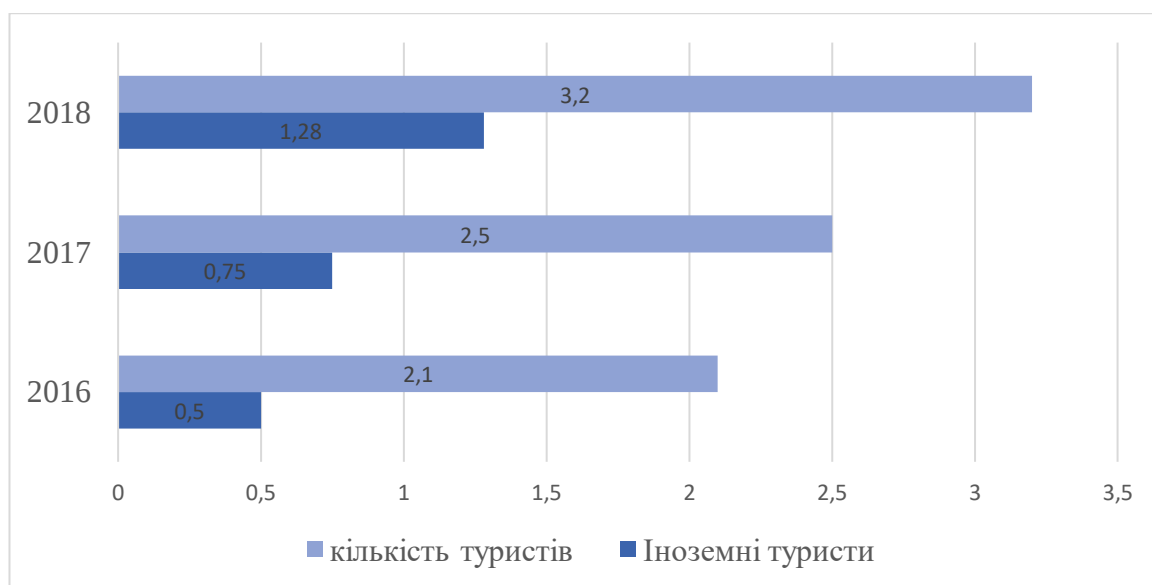


Рис 2.3.1 – Кількість туристів Одеського регіону млн. осіб. (2016-2018 рр.) [41]

Спостерігалось збільшення туристів серед громадян Литви, Естонії, Німеччини і Молдови – на 118, 175, 182 і 209 відсотків відповідно, що майже в 2 рази більше, ніж в 2017 році.

Надходження туристичного збору за 2018 рік склало 11,5 млн. грн. , що на 20,9 %, або 2,4 млн. грн. більше, ніж в 2017 році, і на 36,5% більше, ніж в 2016 році (рис 2.3.2).

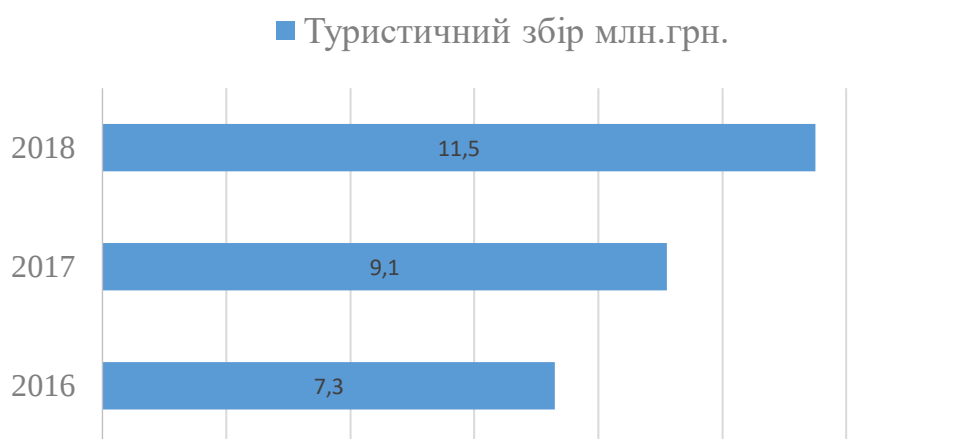


фото 2.3.2 – Туристичний збір Одеського регіону (2016-2018 рр.)[41]

Документи, які регламентують розвиток туризму в Одеському регіоні – «Програма розвитку туристично-рекреаційної відрослі в Одеській області» та «Програма розвитку туризму в Одесі».

Для реалізації Програм потрібна активізація діяльності освітніх установ, що готують професіоналів для турбізнесу і доводять свою конкурентоспроможність, підтримують соціокультурну ідентичність міста і області, активну населення з високим рівнем міського патріотизму. Такий підхід дозволить трансформувати туризм в стратегічну опору стійкого економічного розвитку регіону в майбутньому завдяки відновленню попиту на міжнародний туризм, темпами створення матеріальних благ і робочих місць не тільки в туризмі, а й в інших секторах, сприяння скорочення масштабів бідності, створенню більш екологічно стійкої економіки.

Важливим фактором є ліцензування та рівень надання послуг. Український сегмент ринку для середнього класу ще нерозвинений до тієї міри, щоб задовольнити платоспроможний попит вимогливого туриста з Європи. З іншого боку, мало кого з країн ЄС, можна залучити відвертою дешевизною. Європейський турист налаштований на отримання адекватних послуг за розумні гроші, внутрішній турист, як правило, менш платоспроможний, але і він навряд

чи довго терпітиме сервіс на рівні радянської їдальні при тому, що відпочинок на курортах сусідніх країн, членів ЄС, в ціновій категорії наздоганяє українські пропозиції.

Однак в короткостроковій перспективі не ціна буде відігравати чільну роль при виборі Одеси в якості місця для відпочинку, а безпеку. Крім фактора безпеки і політичної ситуації в Україні є ряд моментів, які заважають повномасштабним розвитком туристичної галузі, особливо в умовах боротьби за європейського туриста.

Не останнім фактором, що стримує розвиток туризму в Одесі зокрема, і України в цілому, є мовний бар'єр. Якщо в готелі іноземець ще може порозумітися, то в закладах громадського харчування, магазинах, просто на вулиці, далеко не кожен зможе допомогти іноземцю, який не володіє українською або російською мовою. Також потрібно звернути увагу на наявність Інформаційних центрів, які також є індикатором виходу туристичної сфери на європейський рівень. На даний момент в Одесі працюють чотири інформаційні центри, як приватні, так і державні. Це майже в два рази менше, ніж у Львові, де успішно функціонують сім подібних центрів. Однак сама їх поява, свідчить про те, що в Одесі існує правильне розуміння стратегії інформаційної підтримки туристичної сфери.

Серед інших недоліків слід виділити незадовільний стан доріг і вкрай складне орієнтування по місцевості для європейських туристів, пов'язане з практично повною відсутністю покажчиків на іноземних мовах. Це ускладнює комфортне перебування туристів з Європи, які хотіли б приїхати на особистому автомобілі.

Незважаючи на багато недоробок, є багато і позитивних моментів у розвитку туристичної галузі. За останні роки туристична галузь досягла рівня, до якого багато провідні туристичні країни йшли не менше трьох десятиліть.

Протягом 2016 року регіональний туристичний продукт було презентовано

в рамках: Міжнародної туристичної виставки «ІТВ-2016 (м. Берлін), XXI Міжнародної туристичної виставки UITT «Україна – подорожі і туризм» (м. Київ), XII Міжнародної асамблеї туристичного бізнесу (м. Одеса), Міжнародної виставки-ярмарку «Турєвроцентр Закарпаття» (м. Ужгород) [48].

З метою популяризації туристичного потенціалу області проведено: зустріч провідних туроператорів Одеської і Львівської областей та круглий стіл з питання реалізації спільного міжрегіонального проекту «Відпочивай в Україні: Одеса-Львів»; робочу зустріч представників туристичного бізнесу Одеської області з литовськими туроператорами та презентацію закладів тимчасового розміщування і популярних об'єктів туристичних відвідувань області; зустріч представників засобів масової інформації Чехії і Словаччини з провідними туроператорами області, в рамках якої відбулася презентація туристичних можливостей регіону; workshop «Іновації туристичного сезону – 2015» та промо-тур «Одеська гостинність».

Для залучення більшої кількості іноземних туристів в Одесу в 2018 році була проведена масштабна робота з розвитку міжнародних відносин за різними напрямками діяльності.

Так, в 2017 році вперше реклама про Одесу була розміщена за кордоном – в Празі (Чехія), Мінську (Білорусь), Вільнюсі (Литва), Ризі (Латвія). Також була проведена робота по розміщенню рекламних площин у великих містах України: Києві, Запоріжжі, Дніпрі, Харкові та Івано-Франківську.

У 2018 році вперше інформація про Одесу з'явилася в таких всесвітньо відомих міжнародних виданнях, як: National Geographic, британському виданні АВТА, туристичному путівнику Lonely Planet. Крім того, стаття про Одесу опублікована у відомому Сінгапурському журналі «Sports + Travel».

Інформація про Одесу була розміщена в бортових журналах «Скай Лайф» турецьких авіаліній «Turkish Airlines», міжнародних авіаліній України «Панорама». Розроблено бортовий журнал про Одесу для авіакомпанії «YanAir».

Місто і область поступово змінюються. Обласний центр стає європейським, відкриваються нові готелі, а в регіоні з'являється мережа об'єктів туристичної інфраструктури. Хочеться вірити, що імідж Одеси і області поступово зміниться в кращу сторону, і в регіон будуть надходити серйозні інвестиції [48].

Отже у підсумку, важливо зазначити, що Одеський регіон, не дивлячись на деякі недоліки, поступово розвивається та стає більш лояльним до нових туристів, що в перспективі може надати нового масштабу розвитку всіх типів туризму, в тому числі й історико-культурному. Місцева влада спрямована на просування туристичного регіону як в локальних напрямках так і світових.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ М. ОДЕСА

3.1 Перспективи розвитку історико-культурного туризму

Аналізуючи розвиток туристичної сфери неможливо не підкреслити невідмінність як суттєвих, так і якісних змін структурного характеру. В умовах значного підвищення рівня освіти, відновлення духовності нації історико-культурна спадщина стає вісомим інструментом розвитку туризму. Утверджені державні програми національного та регіонального значення, окремі законодавчі та нормативно-правові акти повинні мати підкріплення комплексом наукових досліджень і володіти достатнім ресурсним забезпеченням. Подальший розвиток зводиться до удосконалення правової бази туристичної сфери, залучення малого і середнього підприємств до галузі туризму, розвитку якісної інфраструктури, розробки та впровадження нового туристичного продукту, активної рекламної інформаційної діяльності, сучасного кадрового забезпечення.

Україна завдяки своєму унікальному природному і культурному потенціалу, а також інтересу зарубіжних туристів як до нового неохопленого напрямку, має всі підстави для розвитку всіх видів туризму.

Основні тенденції в туристському попиті на ринку внутрішнього туризму полягають в збереженні пріоритетів на традиційні види відпочинку – пляжний на півдні України, оздоровчий і гірськолижний на заході. Однак поступово повертається інтерес до культурно-історичного туризму і різновидам спеціалізованого туризму, таким як полювання, риболовля, а також подієвий, екологічний туризм.

Необхідними умовами успішного розвитку внутрішнього туризму в Україні так саме, як і в'їзного туризму, є формування якісного туристичного

продукту, наявність грамотної маркетингової стратегії просування внутрішнього туристського продукту на українському ринку, відпрацьовані методи і механізми реалізації рекламно-інформаційної політики, створення системи професійної підготовки персоналу, залучення інвестицій в розвиток туристичної інфраструктури.

Слід зазначити, що унікальні природні ресурси і культурна спадщина, якими володіє наша країна, не може розглядатися в якості єдиної і достатньої умови для забезпечення успішного розвитку туризму в країні, тому що являють собою лише один з елементів туристської пропозиції.

Для сприятливого розвитку туризму в Україні необхідне збільшення інвестицій, як українських, так і закордонних, в першу чергу, в розвиток туристичної інфраструктури для формування мережі туристичного класу і малих готелів, а також мотелів, що нададуть комфортні умови проживання при збалансованих цінах.

Привабливість регіону для відвідування його туристами визначається наявністю відповідних ресурсів (природних, історичних, соціально-культурних об'єктів, а також інших визначних пам'яток, здатних задовольнити духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних та духовних сил). В цьому відношенні Україна має широкі можливості для розвитку як внутрішнього, так і в'їзного туризму.

Досліджуючи ситуацію на споживчому ринку в Україні, потрібно звернути увагу на те, що мають місце такі тенденції, що мають вплив на розвиток туристичної галузі: збільшення числа людей похилого віку; глобалізація; оновлення і зміна звичних цінностей, в тому числі і ставлення до відпочинку; підвищена активність молоді в досягненні своїх цілей, кар'єри; залученість в туризм працюючих жінок; інтерес українців до життя інших регіонів і країн.

Ухвалення державної програми розвитку туризму викликало розробку відповідних регіональних програм. У них визначені можливості розширення

сфери обслуговування туризму як для російських громадян, так і іноземців. Визначено завдання та конкретні заходи з розширення інфраструктури, матеріальної бази, рекламно-інформаційних служб, розвитку народних художніх промислів, підготовки кадрів, розробки нових маршрутів на внутрішньому і зовнішньому ринках туристських послуг.

Такі програми в даний час є в багатьох регіонах. Хоча розроблені вони на різні часові періоди і з різним ступенем деталізації, виходячи з конкретних можливостей регіонів. Але більша частина регіонів, на жаль, ще не визначилася з використанням своїх ресурсів для залучення їх в соціально-економічний розвиток в частині виділення коштів на будівництво сучасного готельного фонду, сфери громадського харчування тощо.

Незважаючи на позитивні зрушення, що відбулися за останні роки на пасажирському залізничному транспорті (оновлення парку поїздів, введення швидкісних поїздів на ряді напрямків, розширення туристської пропозиції, пов'язаної з появою туристських поїздів на найбільш популярних культурно-пізнавальних маршрутах, підвищення якості сервісу в цілому), залишаються невирішеними такі проблеми, як дефіцит залізничних перевезень в високий сезон, складність покупки залізничних квитків, завищені ціни. У контексті загальноєвропейської тенденції зростання популярності залізничних туристських поїздок в порівнянні з авіаційними і в зв'язку з більшою екологічною безпекою залізничного транспорту в порівнянні з повітряним, рішення згаданих проблем має найважливіше значення для розвитку туристських поїздок всередині країни. Перевезення найбільшого потоку туристів в Україні здійснюється саме залізничним транспортом: у 2017 році його послугами скористалося близько половини від загального числа туристів.

Одним з найбільш перспективних напрямків у розвитку туризму є створення центрів культурної, наукової, просвітницької діяльності на базі археологічних, етнографічних, історичних, архітектурних, природно-

ландшафтних пам'яток, а в оптимальному варіанті – комплексних музеїв під відкритим небом. Багатий досвід створення таких об'єктів накопичений в зарубіжних країнах, наприклад Флевіт в Голландії, Лейр в Данії, Батсер-Хілл в Англії, Дюппель в Німеччині. В останні роки музеєфікувати комплекси почали створюватися в Україні. Такі центри, по суті, являють собою нову модель діяльності культурних інститутів з практично необмеженими ресурсами і можливостями. На їх базі може бути створена принципово нова для багатьох регіонів сфера відпочинку і розваг.

Особливо цікаві в цьому плані пам'ятки, розташовані в природних національних парках, заповідниках і заказниках. Однак діяльність таких центрів не обмежується тільки людською історією і культурою. Спілкування з природою, її вивчення, а також вирішення проблем взаємин природи і людини, виховання дбайливого ставлення до навколишнього середовища також можуть і повинні входити в сферу діяльності такого центру. В цілому можна сказати, що однією з цілей таких установ повинна бути екологізація життя людини в широкому сенсі цього слова. Оцінка культурних комплексів для туристичних цілей може проводитися двома основними методами: ранжируванням культурних комплексів за їх місцем у світовій та державній культурі; необхідним і достатнім часом для огляду визначних пам'яток, що дозволяє порівнювати різні території за перспективністю історико-культурного потенціалу для туризму.

Культурно-пізнавальний туризм спрямований на розширення кругозору туриста. У турах обов'язково має бути присутня програма з певними об'єктами по тематиці. Це відрізняє його від інших видів туризму.

Конкурентні переваги та слабкі сторони перспектив розвитку туристичного потенціалу Одеського регіону виявлені на основі аналізу стартових умов регіонального розвитку туристичного потенціалу шляхом SWOT-аналізу. Характеристика сильних та слабких сторін регіону, зовнішніх можливостей та загроз для його розвитку представлена у таблиця 3.1.1.

Таблиця 3.1.1

SWOT-аналіз туристичного потенціалу Одеської області [розроблено автором]

Сильні сторони	Слабкі сторони
Сприятливі умови для поєднання різних видів туризму. • Значні рекреаційні та історико-культурні ресурси. • Привабливий туристичний імідж Одеси. • Можливості диверсифікації ринку туристичних послуг: зелений, екологічний, гастрономічний, етнографічний, медичний, з організації та проведення ділових заходів, подієвий туризм. • Широкий спектр можливостей щодо забезпечення організованого відпочинку та оздоровлення. • Велика кількість пляжів на узбережжі. • Наявність історичної та культурної спадщини та інших атракцій. • Перспективні умови розвитку нових видів туризму (сільського, зеленого, гастрономічного, етнографічного, подієвого).	• Незадовільний стан доріг та під'їзних шляхів до об'єктів туристичного призначення, непривабливість супутньої інфраструктури. • Низький рівень інформаційного супроводження туристичної діяльності. • Недостатня облаштованість рекреаційних територій та низький рівень туристичного сервісу. • Відсутність цілісної системної державної політики розвитку та підтримки галузі. • Обмеження щодо забезпечення зростання кількості туристів через не облаштованість територій та об'єктів сфери розміщення. • Слабка координованість роботи різних профільних установ з надання туристичних та інших супутніх послуг. • Недостатня розвиненість інфраструктури туристичної галузі.

Продовження Таблиці 3.1.1

Зовнішні можливості	Зовнішні погрози
• Збільшення значення регіону щодо надання історико-культурних послуг у зв'язку з анексією Криму. • Активне співробітництво з державами Чорноморського регіону. • Членство у європейських міжрегіональних об'єднаннях. • Транзитні можливості території регіону. • Можливості активного розвитку та розширення сфери послуг. • Відкриття нових можливостей через підписання Асоціації з ЄС. • Реформування ключових елементів державного управління. • Активна позиція місцевої влади щодо поліпшення інвестиційного клімату в регіоні.	• Наявність замороженого конфлікту у спільній прикордонній зоні з Молдовою (ПМР). • Конкуренція з боку інших регіонів та держав. • Корупція та нестабільність «правил гри» в економіці. • Недостатня інноваційність підприємств. • Значні потоки переміщених осіб та необхідність організації їх прийому та розміщення. • Слабка забезпеченість гарантій з боку держави для внутрішніх та закордонних інвесторів. • Недовіра іноземних бізнесових кіл до гарантування державою захисту інвестицій та економічних інтересів. • Незадовільна структура зовнішніх інвестицій. • Слабка інформованість потенційних партнерів про можливості регіону.

Слід відмітити значну різницю між привабливістю туристичних ресурсів та рівнем забезпечення об'єктами туристичної інфраструктури в Одеському регіоні. Як свідчить проведений нами аналіз, у даному регіоні недостатньо ефективно використовується історико-культурна спадщина. Залишаються незадіяними значна частина туристичних об'єктів на півночі Одеської області, а також сільські території центральної частини Одеської області, Бессарабії. Основною проблемою залишається недостатній рівень інфраструктури для розвитку туризму.

Має місце явища «тенізації» малого бізнесу у сфері гостинності та туризму,

що становить перешкоди на шляху її легального розширення та інтенсивного розвитку. Наслідком цього у місцевих бюджетах недостатні обсяги фінансових ресурсів для інвестування у модернізацію регіонального туристично продукту. Правильне і ефективне використання усіх ресурсів регіону, на нашу думку, потребує довгострокових програмних заходів, зважених управлінських рішень і ефективних практичних дій.

3.2 Використання історико-культурної спадщини м. Одеса у формуванні територіального туристичного продукту

Значна кількість історико-культурних пам'яток України взагалі та Одеського регіону зокрема залишається не задіяною в туристичну діяльність. Основною причиною використання існуючого потенціалу не в повному обсязі є незадовільний стан історичних споруд. Український вчений Корнієнко В.В. проаналізував сучасний рівень залучення національного історико-культурного надбання в туристичну діяльність. Так, із 4151 об'єкта історико-культурної спадщини національного значення було виділено лише 2446 туристичних об'єктів. Це означає, що тільки про половину об'єктів наводиться доступна достовірна інформація про розташування, їх опис, огляд історії створення, і тільки половина об'єктів із загальної кількості мають елементи пристосування для відвідання туристами [22].

Правильне використання історико-культурної сприятиме розвитку матеріально-технічної бази туристично-культурної сфери, створенню конкурентоспроможного туристичного продукту, задоволенню відповідних потреб населення України, іноземних громадян, підвищенню інвестиційної

привабливості Одеської області та створенню умов для залучення іноземних інвестицій, збільшенню туристичних потоків, зміцненню іміджу області як туристичного центру міжнародного значення.

Розглянемо більш детально об'єкти національної історико-культурної спадщини за категоріями. Так, із 418 пам'яток археології національного значення нараховується лише 54 туристичні об'єкти, причому переважно комплексних, представлених у першу чергу залишками античних міст-держав Північного Причорномор'я та «печерними» містами Криму. З 147 пам'яток історії національного значення туристичними об'єктами є 98, на основі яких сформовано історико-меморіальні музеї та комплекси. Було встановлено, що з 3373 пам'яток архітектури та містобудування туристичними об'єктами є 2266 одиниць, з них екскурсійних нараховується 1081, причому основна увага зосереджується на найбільш атрактивних з точки зору туристів пам'ятках фортифікаційної та культової архітектури середньовіччя, а також палацовопаркових ансамблях XVIII – XIX ст. Із 45 пам'яток монументального мистецтва національного значення в туристичній інфраструктурі представлено 28 [22].

Отже результати дослідження наочно ілюструють, що існуючий потенціал культурного туризму використовується недостатньо ефективно. В цьому контексті слід зазначити, далеко не всі об'єкти забезпечені необхідною документацією, а саме: охоронним договором, паспортом об'єкту. Не захищені документацією пам'ятки іноді, нажаль, навіть знищуються. Існують дані, що щороку Україна втрачає більше 100 об'єктів культурної спадщини [37]. Уряд не надає інвесторам реальних стимулів для забезпечення збереження пам'яток. В більшості випадків побудувати новий об'єкт значно дешевше, швидше та вигідніше, ніж вкладати фінанси у реставрацію існуючого. Будь-які втрати культурного надбання мають неминучий вплив та відображаються на нинішньому та майбутньому поколіннях, призводячи до втрат історичної

культури, руйнування інтелектуального та творчого потенціалу суспільства в цілому. Вони не можуть бути компенсовані ні створенням нових визначних творів, ні розвитком культури в цілому.

Аналіз міського середовища історичного центру міста в його теперішньому стані свідчить про високий ступінь збереженості історичного житлового середовища, добру збереженість містобудівних домінант, архітектурних акцентів, громадських будівель. Однак, тривала експлуатація інфраструктури міського господарства та відсутність комплексного підходу в її утриманні за попередні десятиріччя призвели до незадовільного стану будівель, об'єктів та елементів благоустрою, розташованих у центральній частині міста, що у свою чергу спричинило втрату цілісності сприйняття історичного середовища у Центральному історичному ареалі міста. Впродовж попередніх років робота зі збереження та розвитку історичного центру міста проводилася, але у недостатньому обсязі. Про це також свідчать й звернення мешканців міста, які занепокоєні станом історичних будівель, які є пам'ятками або цінною фоновою історичною забудовою, у яких вони проживають, або небайдужі до погіршення технічного стану таких будинків. Це є важливим фактором для прийняття невідкладних дій з боку місцевої влади. З метою збереження автентичного вигляду Центрального історичного ареалу та історичної забудови, підвищення привабливості м. Одеси для туристів, об'єднання вже існуючих напрямів та програм у єдину концепцію збереження та розвитку центральної історичної частини міста розпорядженням міського голови від 01 листопада 2016 року № 1109 була створена робоча група з координації розробки концепції розвитку Центрального історичного ареалу міста Одеси та відповідної комплексної міської програми збереження автентичної забудови та розвитку історичного центру міста Одеси.

Таким чином ресурси культурної спадщини – це підґрунтя розвитку багатьох галузей економіки, основною з яких є туризм.

Завдяки інституту історико-культурних заповідників та музеїв-заповідників удається зберегти об'єкти культурної спадщини як цілісні історико-культурні й природні комплекси, історичну забудову стародавніх міст, історичні ландшафти, етнографічну специфіку територій тощо. Разом із тим існування історико-культурних заповідників не забезпечено ні в концептуальному, ні в організаційному плані щодо напрямів розвитку, збереження, використання закріплених за ними об'єктів культурної спадщини.

Для оцінки ефективності використання історико-культурного потенціалу оцінювалася нами використана методика оцінки культурної спадщини території [22], яка включала взаємопов'язані етапи (Таблиця 3.2.1).

Таблиця 3.2.1

Методика оцінки культурної спадщини території [22]

Етапи	Характеристика етапів
1	Формулювання мети
2	Визначення структури (об'єктів, територій та явищ) культурної, в тому числі нематеріальної спадщини, які підлягають оцінюванню)
3	Формулювання критеріїв та визначення показників оцінювання згідно з метою дослідження, масштабом та властивостями об'єкта
4	Отримання інтегральних оцінок
5	Можливі напрями використання
6	Визначення напрямів застосування

Так, для регіонального оцінювання ступеня використання потенціалу історико-культурної спадщини Одеського регіону, зокрема для визначення інтегрального показника реалізації потенціалу історико-культурної спадщини, нами було розраховано 8 індексів (Рис. 3.2.1).

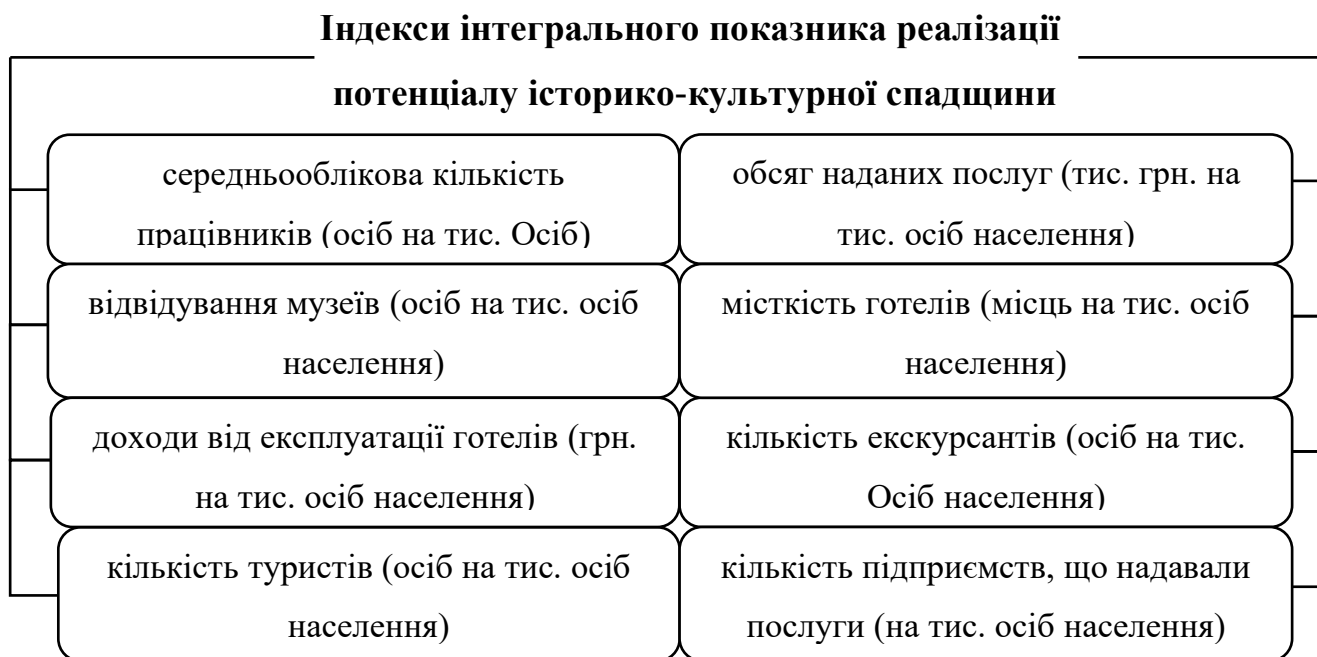


Рис. 3.2.1 – Індекси інтегрального показника реалізації потенціалу історико-культурної культурної спадщини Одеського регіону [розроблено автором]

Таким чином, одним з основних методів включення об'єктів спадщини в реальне економічне життя країни є програмно-цільовий, під яким слід розуміти комплексні теоретичні, науково-методологічні та науково-методичні основи розроблення й реалізації цільових програм, тобто науково-методичні основи управління вирішенням проблем із використанням цільових програм. Також важливе значення має вивчення та розроблення пріоритетних проблем розвитку історико-культурного туризму з подальшим включенням їх до відповідних програм різного рівня, програм соціально-економічного розвитку регіону та країни в цілому. Отже, це актуальне та важливе завдання сьогодення.

На сам кінець зазначимо, що Одеська область має сильний історико-культурний потенціал, до формування якого залучаються фахівці з різних сфер діяльності, та фінансування на державному рівні та приватними підприємствами, а також залучаються іноземні капітали до турпродукту Одеського регіону.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Історико-культурний туризм - це вид туризму, метою якого являється відвідання місць, маючих певну історичну цінність та насичених історичною спадщиною, та ресурсами. Історико-культурні туристичні ресурси – це комплекс створених у процесі історичного розвитку певних територій пам'яток матеріальної та нематеріальної (духовної) культури, які являють собою об'єкти туристського інтересу.

Історико-культурний туризм є на сьогоднішній день є важливим об'єктом вивчення, так як він є істотним об'єктом світового господарства.

Можна сказати, що основними чинниками, що сприяють розвитку історико-культурного туризму, є: зростання добробуту населення, збільшення доходу на кожну сім'ю, зростання усвідомлення туристських можливостей, зростання культурного рівня населення і в зв'язку з цим прагнення людей до ознайомлення з культурними цінностями.

Історико-культурна спадщина набуває значення нового чинника економічного й духовного життя багатьох територій, є потужним ресурсом збалансованого розвитку суспільства, виконуючи в сучасному суспільстві безліч функцій, зокрема: політичну, економічну, соціальну й духовну. У той же час, вивчення й узагальнення сучасних теоретико-методологічних праць щодо оцінювання історико-культурної спадщини дало змогу встановити недостатню розробленість концепції використання історико-культурної спадщини загалом.

Одеський регіон завдяки своєму унікальному природному і історико-культурному потенціалу, а також інтересу зарубіжних туристів як до нового неохопленого напрямку, має всі підстави для розвитку історико-культурного

туризму.

На період 2018 року на території м. Одеси надавали свої послуги 194 суб'єктів туристичної діяльності, з них: 17 туроператорів, 178 турагентів і 11 суб'єктів, які здійснюють екскурсійну діяльність.

Відношення суб'єктів туристичної діяльності м. Одеси від суб'єктів туристичної діяльності всієї Одеської області у порівнянні з 2017 роком зменшилась до 81,4 % і становила 71,5 % у 2018 році.

Загальна чисельність туристів, які використовували послуги туристичних суб'єктів Одеси, в 2018 році становила 68,5 тис. осіб, з них туроператорами – 21,9 тис. осіб, а турагентами – 46,6 тис. осіб, що на 30% більше, ніж в 2017 році. Також було обслуговано 7,7 тисячі екскурсантів.

В 2019 році відбувається збільшення потоку туристів. У 2018 році в порівнянні з 2017 роком спостерігається вже досить істотне зниження – 33,4 %. У 2019 році в порівняно з 2018 роком туристичний потік збільшився на 5,4 %.

Завдяки збільшенню туристичних потоків надходження туристичного збору за 2018 рік склало 11,5 млн. грн. , що на 20,9 %, або 2,4 млн. грн. більше, ніж в 2017 році, і на 36,5 % більше, ніж в 2016 році.

Історико-культурні ресурси міста Одеси є важливою частиною культурного надбання України та світу в цілому. Первинною умовою вирішення проблем із збереження і охорони історико-культурної спадщини, а також умовою розвитку історичного району міста є втілення у дію місцевих програм, відповідно до законодавства України.

Розвиток історико-культурного туризму в Одеському регіоні регламентується відповідними нормативно-правовими актами: «Програма розвитку туризму в Одесі», «Стратегія розвитку Одеської області на 2021-2027 роки», закон «Про охорону культурної спадщини» та «Міська комплексна програма збереження та розвитку історичного центру міста Одеси на 2019-2022 роки» та інші.

Так, «Міська комплексна програма збереження та розвитку історичного центру міста Одеси на 2019-2022 роки» була затверджена рішенням Одеської міської ради № 4199-VII від 30.01.2019 року та № 5085-VII від 18.09.2019 року.

Виконання даної програми, розрахованої на період до 2022 року, значно вплинуло на якісне покращення ситуації по відношенню до збереження охорони історико-культурної спадщини та поліпшення якості проживання у місті.

Одеський регіон є одним з провідних туристичних регіонів України, що зумовлено особливістю економіко-географічного положення області, сприятливими природно-кліматичними умовами. В даний час, туристична інфраструктура області налічує 1292 об'єктів туристичного призначення, в тому числі близько 296 готелів та аналогічних засобів тимчасового розміщення туристів, понад 300 туроператорів і турагентів, які створюють регіональний туристичний продукт.

Туристична інфраструктура області дозволяє одночасно розмістити понад 100 тисяч туристів і відпочиваючих протягом усього року. Постійно збільшується кількість сучасних готельних комплексів з інфраструктурою і обладнанням для проведення бізнес-турів, конференцій і семінарів. Проте туристична інфраструктура Одеського регіону на даний час не задовольняє в повному обсязі попит на туристичні та супутні послуги. Процеси регіонального розвитку економіки, динаміка організованого та індивідуального туризму в регіоні, переконує в необхідності втілення комплексної регіональної стратегії з розвитку туристичної інфраструктури та залучення додаткових інвестицій.

Як показали результати досліджень існує значна різниця між привабливістю туристичних ресурсів та рівнем забезпечення об'єктами туристичної інфраструктури в Одеському регіоні.

Залишаються незадіяними значна частина туристичних об'єктів на півночі Одеської області, а також сільські території центральної частини Одеської області, Бессарабії. Основною проблемою залишається недостатній рівень

інфраструктури для розвитку туризму. У більшості внутрішніх сільських районах області відсутні заклади розміщення, харчування, необхідна транспортна система, додаткові послуги для організації дозвілля.

На сучасному етапі провідну роль в Одеському регіоні серед основних видів туризму займає історико-культурний туризм. Його інтенсивний розвиток пов'язано із збільшеною потребою людей в розширенні знань з різних напрямків, в підвищенні інтелектуального рівня. Туризм – найкращий спосіб знайомства з іншою культурою. Основою культурного, або пізнавального туризму є історико-культурний потенціал країни, що включає все соціокультурне середовище з традиціями і звичаями, особливостями побутової та господарської діяльності. Таким чином, культурний туризм – це один з видів туризму, основною метою якого є знайомство з культурою в її справжньому, істинному вигляді.

Сучасний розвиток туристичної сфери, зокрема історико-культурного туризму, має необхідність у підтримці зі сторони уряду у плані інформаційного просування туризму, а також у забезпечення відповідної інфраструктури. Необхідно освоювати глобальні ринки, наладжувати забезпечення співпраці в усіх сферах, як державних так і приватних, в перспективах максимального заохочення сфери туризму.

Як свідчать результати досліджень, в Одеському регіоні отримали розвиток історико-культурний, пізнавальний, діловий, торговельний, науковий, розважальний та інші види туристичної діяльності.

Основними чинниками, що визначають привабливість туристського регіону є: географічна доступність регіону, його природно-кліматичні умови, ставлення місцевого населення до приїжджого, інфраструктура регіону, рівень цін, рекреаційні та освітні можливості, культурні та соціальні характеристики.

Одеський регіон має величезний історико-культурний потенціал, який повністю ще не реалізований. У регіоні розвинені майже всі види туристичної діяльності, але провідне місце займають курортно-лікувальний та курортно-

оздоровчий туризм. Сучасна територіальна організація культурно-історичної діяльності відображає особливості використання унікальних архітектурних ресурсів Одеського регіону. Але стан деяких об'єктів незадовільний.

Результати дослідження наочно ілюструють, що існуючий потенціал культурного туризму використовується недостатньо ефективно. В цьому контексті слід зазначити, далеко не всі об'єкти забезпечені необхідною інфраструктурою та документацією, а саме: охоронним договором, паспортом об'єкту. Не захищені документацією пам'ятки іноді, нажаль, навіть знищуються.

Важливо відзначити що Одеський регіон займає високу позицію у країні відносно туристичного збору, який ще у 2018 році становив 11,5 млн. грн. По обсягам даного показника регіон обігнав лише Львівський регіон, який також є потужним історичним центром.

До конкурентних переваг регіону можна віднести: сприятливі умови для поєднання різних видів туризму; значні рекреаційні та історико-культурні ресурси; привабливий туристичний імідж Одеси; можливості диверсифікації ринку туристичних послуг: зелений, екологічний, гастрономічний, етнографічний, медичний, історико-культурний, з організації та проведення ділових заходів, подієвий туризм; широкий спектр можливостей щодо забезпечення організованого відпочинку та оздоровлення; наявність потужної історичної та культурної спадщини та інших атракцій; перспективні умови розвитку нових видів туризму (сільського, зеленого, гастрономічного, етнографічного, подієвого).

Для сприятливого розвитку туризму в м. Одесі необхідне збільшення інвестицій, як українських, так і закордонних, в першу чергу, в розвиток туристичної інфраструктури для формування мережі туристичного класу і малих готелів, а також мотелів, що нададуть комфортні умови проживання при збалансованих цінах.

Одним із можливих напрямів розвитку сільських регіонів Одеської області

є наповнення турів пізнавальними екскурсіями до об'єктів культурної спадщини та організації дозвілля, підтримка сільського туризму. Збереження об'єктів культурної спадщини пов'язане із оцінкою їх культурної та історичної цінності, внесенням до реєстру пам'яток регіону, реставрацією та відновленням за потреби. Підтримка етнокультурної спадщини може бути у вигляді організації музею, проведення традиційних свят тощо, які є привабливими для туристів.

Регіон, зацікавлений в залученні туристів, повинен планувати і розвивати спеціальні програми і заходи, що сприяють підвищенню інтересу до його культури для залучення потенційних туристів. Історична спадщина регіону потребує просування на туристичний ринок. Тому місцеві туристські організації повинні займатися поширенням інформації про свій регіон.

Необхідно розвивати міжнародне співробітництво у сфері збереження та відновлення історико-культурної спадщини як на державному, так і на регіональному рівнях. Значні перспективи може мати співпраця з такими міжнародними організаціями, як Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Всеєвропейська федерація зі збереження культурної спадщини Europa Nostra та іншими. Необхідно приділяти достатньо уваги розвитку міжнародної співпраці в туристичній сфері. Повна, актуальна, сучасна інформація про українські пам'ятки, визначні місця має розповсюджуватись у європейському інформаційному просторі. Кожна територія України є потенційно привабливою та цікавою для розвитку культурного туризму. Збереження історико-культурної спадщини українського народу є невід'ємною частиною й важливим явищем української історії. Подальшого розвитку потребує державна правова база щодо використання, охорони та збереження історико-культурних об'єктів враховуючи проблеми сучасності.

Для збереження різноманіття і цілісності культурно-історичних ресурсів, їх раціонального використання, охорони культурної спадщини та довкілля необхідно узгодження розвитку та територіальної організації історико-

культурної діяльності із сучасними принципами планування стратегій.

Варто зазначити, що має місце явище «тенізації» малого бізнесу у сфері гостинності та туризму, що становить перешкоди на шляху його легального розширення та інтенсивного розвитку. Наслідком цього у місцевих бюджетах недостатні обсяги фінансових ресурсів для інвестування у модернізацію регіонального туристично продукту.

У цілому політика всебічного розвитку індустрії туризму в Одесі забезпечить: прискорення темпів реформування економіки Одеси й зміцнення ринкових основ господарювання; зміцнення дохідної бази бюджету міста; залучення довгострокових інвестицій у високотехнологічні об'єкти дозвілля; поглиблення зовнішньоекономічних і культурних зв'язків, поліпшення міжнародного іміджу міста; створення достатнього резерву ресурсів, призначених для договірної фінансування й інших видів підтримки суспільно значимих видів, культурно-художньої, фізкультурно-оздоровчої й рекреаційної діяльності; поліпшення економічних результатів функціонування супутніх областей господарського комплексу; подальшу оптимізацію сфери зайнятості; підвищення ефективності діяльності з організації змістовного дозвілля й оздоровлення населення, пропаганди національної історико-культурної спадщини, використання природних рекреаційних ресурсів, охорони довкілля.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний поділ міста Одеси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.odessa.ua](http://www.odessa.ua)
2. Альтерпрес К. Туризмологія : навчальний посібник / К. Альтерпрес. – Київ, 2015. – 276 с.
3. Ангелко І.Н. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. / І. Н. Ангелко // Український соціум. - 2014. - № 2(49). - С. 71– 79.
4. Ахатова Л. І. Розвиток туризму як особливої форми масової культури: монографія / Л. І. Ахатова. – Казань, 2015. – 20 с.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України /О.О. Бейдик. – К.: ВЦ КНУ, 2001. – 396 с.
6. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ: Київ. ун-т, - 2011, - 95 с.
7. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України. / Л. Д. Божко // Культура України. - 2011. - Вип. 32. - С. 36–39.4
8. Бойко М. Диференціація туристичного потенціалу дестинацій. / М. Бойко // Вісник Київського національного торгівельно-економічного університету. - 2013. - №5. - С.19–30.
9. Вишневська Г. Г. Потенціал культурно-пізнавального туризму у збереженні культурної спадщини України. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2013. Вип. 19(2). С. 192–196.
10. Галасюк С.С. Культурно-історична спадщина як основна складова розвитку культурного туризму в Україні. - 2007. - № 2. - 248 с.
11. Герасименко В. Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку :

- монографія / В. Г. Герасименко. – Одеса, 2016. – 334 с.
12. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс].
/ – Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
 13. Гребняк В. Туризм в Одеській області : минуле, сьогодення, майбутнє [Електронний ресурс] / В. Гребняк. – Режим доступу: <https://timer-odessa.net/statji>
 14. Давиденко І.В. Культурно-історична спадщина як основна складова розвитку культурного туризму в Україні. - 2017. - 20. с.
 15. Давиденко І.В. Туристичні кластери як напрям регулювання туристичного бізнесу. Причорноморські економічні студії. 2018. № 28 (1). С. 68–72
 16. Драгічевіч-Шешич М. Менеджмент в області культурної спадщини [Електронний ресурс] / М. Драгічевіч-Шешич. – Режим доступу: <http://www.culturalmanagement.ru/biblio/Nasl/>.
 17. Енциклопедія туризму Одеської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ua/turizm/encyclopedia/odesskaya-oblast>
 18. Історико-архітектурний опорний план, проект зон охорони, визначення меж історичних ареалів м. Одеси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://skaz.com.ua/cultura/16681/index.html>
 19. Квартальнов В. А. Мотивація туризму та подорожей [Електронний ресурс] / В. А. Квартальнов – Режим доступу : http://infotour.in.ua/kvartalnov_tourism8.htm
 20. Конституція України від 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.08.2021).
 21. Конференц-сервіс в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conference-service.com.ua>.
 22. Корнієнко В. В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України : монографія / В. В. Корнієнко. – Київ, 2016. –

20с.

- 23.Корольова, Т. С. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону: монографія / [А. З. Підгорний, К. В. Вітковська, О. Г. Милашко, Т. В. Погорєлова, Т. С. Корольова та ін.]. – Одеса: АТЛАНТ, 2012. – 303 с.
- 24.Корольова, Т. С. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону: монографія / [А. З. Підгорний, К. В. Вітковська, О. Г. Милашко, Т. В. Погорєлова, Т. С. Корольова та ін.]. – Одеса: АТЛАНТ, 2015. – 258 с.
25. Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери : посібник / В. С. Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач, С. П. Кузик . – Львів: НАН України, – 2015. – 248 с.
- 26.Кузик С. П. Туризм і культурне середовище: особливості розвитку та використання / С. П. Кузик // Туризм на порозі ХХІст.: освіта, культура, екологія: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18-22 жовт.1999р., м. Київ). - К.:КІТЕП, - 1999. - С.44-46.
27. Кузик С. П. Географія туризму : навчальний посібник / С. П. Кузик. – Знання, 2015. – 271 с.
- 28.Логвин М.М. Історико-культурна спадщина як чинник розвитку регіональної туристичної дестинації. / М.М. Логвин, Н.М. Карпенко. // Східна Європа: Економіка, бізнес, управління. - Випуск 4 (21). 2019 р. – С. 393-399.
- 29.Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – Київ: «Альтерпрес», 2015. – 436 с.
- 30.Милашко, О. Г. Дослідження туристичних потоків за даними засобів розміщування / О. Г. Милашко // Наукові проблеми господарювання на макро, мезо- та мікроекономічному рівнях: Міжнародна науково-практична конференція (24-25 квітня 2014). – Одеса, 2014. – С. 15-18.
- 31.Міністерство культури та інформаційної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: <https://mkip.gov.ua/content/turizm.html>.

32. Міська комплексна програма збереження та розвитку історичного центру міста Одеси на 2019-2021 роки (№ 4199-VII від 30.01.2019 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.omr.gov.ua>
33. Нездоймінов С. Г. Потенціал розвитку туризму в Одеському регіоні : монографія / С. Г. Нездоймінов – Одеса, 2015. – 45 с.
34. Нефедовой Н. Е. Чинники розвитку і ресурси сучасного туризму Одеського регіону : курс лекцій / Н. Е. Нефедовой, В. В. Яворської. – Одеса, 2016. – 107 с.
35. Номінування історичного надбання Одеси до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на 2016-2018 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document|OD180406>
36. Одеський державний літературний музей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.omr.gov.ua/museums/5442>
37. Олійник О. Соціальна програма збереження культурної спадщини України [Електронний ресурс] / О. Олійник. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/ooliynyk/article/15000.aspx>
38. Пам'ятники Одеси [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <https://odessa.kurorts.com/ua/pages/pamyatniki-odessi>
39. План заходів із реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Одеської області на період 2021–2027 років. Додаток до рішення Одеської обласної ради від 03 березня 2020 року № 1229- VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua/socialeconomic/strategy21-27> (дата звернення: 08.07.2020).
40. Про Загальнодержавну програму збереження та використання об'єктів культурної спадщини: Закон України від 20 квітня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1692-15#Text> (дата звернення: 30.03.2021).

41. Про затвердження Стратегії економічного та соціального розвитку м.Одеси до 2022 року (актуалізована). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/91050/>
42. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1995 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 08.09.2021 р).
43. Про охорону культурної спадщини [Електронний ресурс] : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
44. Про підприємництво [Електронний ресурс] : Закон України від 07.02.1991 № 698-XII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12>
45. Про рекламу: Закон України від 03 липня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.09.2021).
46. Про туризм [Електронний ресурс] : Закон України від 05.09.95 р. № 324/95. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324>
47. Програма розвитку туризму в м. Одесі на 2016-2020 роки (№ 267-VII від 03.02.2016 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.omr.gov.ua>
48. Програма розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2017 – 2020 рр. [Електронний ресурс] / Одеська обласна державна адміністрація – Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua/odeshhyna/turyzm>.
49. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, - 2007. - 432 с.
50. Савостіна Л.Є., Попельницький О.О. Проблеми формування державного реєстру нерухомих пам'яток України // Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень. – 2011. – Вип. 6. – С. 504–513.

- 51.Самойленко А. О. Роль туризму у світовій економіці / А. О. Самойленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 20. – С. 72-76.
- 52.Сердюк О.М. Попередній Список всесвітньої культурної спадщини. Проблеми та перспективи // Праці Наук.-досл. ін-ту пам'яткоохоронних досліджень. – К.: АртЕк, 2006. – Вип. 2. [Ч.1] – С. 150–158.
- 53.Стасюкова Н. Туристичне краєзнавство [Електронний ресурс] / Н. Стасюкова. – Режим доступу: <https://pandia.ru/text/80/032/4739-2.php>
- 54.Статистичний щорічник Одеської області за 2018 р. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2019. – 534 с.
- 55.Сташук І. Географія культурної і природної спадщини: програма для профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – Жовтень (№ 39). – С. 6–16.
- 56.Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/strategichni-ta-programni-dokumenty-oblasti/>
- 57.Топ-7 регіонів України з найкращим туристичним потенціалом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/strategichni-ta-programni-dokumenty-oblasti/https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/top-7-regionov-ukrainy-s-nailuchshim-turistiches-351222/>
- 58.Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підруч. / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с
- 59.Туристична діяльність в Україні у 2015 році: статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України. 2016. – 76 с.
- 60.Туристична діяльність в Україні у 2017 році : Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2018. [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_td_2017.pdf (дата звернення: 10.11.2020).
61. Туристична діяльність в Україні у 2018 р. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2021).
 62. Туристичний портал discover [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://discover.ua>.
 63. Туристичний сайт Одеської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.touregion.od.ua/>
 64. Управління з питань охорони об'єктів культурної спадщини Одеської міської ради. Офіційний сайт Одеської міської ради [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/departments/45752>
 65. Шижиной О. В. Аналіз структури туристичних потоків Одеської області : монографія / О. В. Шижиной. – Одеса, 2015. – 304 с.
 66. Шикіна О., Нєчева Н. Дослідження стану музейного господарства в Україні. Науковий вісник Одеського національного економічного університету: зб. наук. праць. Одеса, 2019. № 9–10 (272–273). С. 146–162.
 67. Cultural Tourism in Europe [Електронний ресурс] / журнал // Культурний туризм в Європі. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/routes4u-manual-attractiveness-remote-destination-cultural-tourism>
 68. UNWTO World Tourism Barometer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mkt.unwto.org/barometer>.